SELÇUKTÜRKİYAT
Nisan / April 2023; (57): 185-213
e-ISSN 2458-9071
Doi: 10.21563/sutad.1285152
Yayıncı / Published by:
Selçuk Üniversitesi /Selçuk University

Araştırma Makalesi / Research Article

1921 Türk-Fransız Anlaşması ve Anadolu'da Barış Beklentileri

1921 Franco-Turkish Agreement and Peace Expectations in Anatolia

***Mehtap BAŞARIR* ***

** Dr. Öğr. Üyesi, Kayseri Üniversitesi, Develi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü, mehtapbasarir@kayseri.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6317-7469 Kayseri / TÜRKİYE*

** Dr. Lecturer. Prof. Dr., Kayseri University, Develi Faculty of Social Sciences and Humanities, Department of History, mehtapbasarir@kayseri.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6317-7469 Kayseri / TÜRKİYE*

Başvuru/Submitted: *12/12/2021*
Kabul/Accepted: *06/07/2022*

Öz

Sakarya'da elde edilen zaferin ardından Fransa ile Ankara Hükûmeti arasında 20 Ekim 1921'de imzalanan Ankara Anlaşması; Çukurova bölgesinin (Kilikya) tahliyesini sağlamış, Türkiye-Suriye sınırını çizmiş ve azınlık haklarını belirlemiştir. Siyaseten bu önemli gelişme "Şark Sulhu" adı altında Yakın Doğu'ya huzur ve istikrar sağlamak için İtilaf Devletlerini de bir araya getirmiştir. Ankara Anlaşması bir taraftan Anadolu'da Türk-Fransız mücadelesini sona erdirmiş bir taraftan da Türk-Yunan ilişkilerini yeni bir evreye itmiştir. Nitekim Sakarya mağlubiyetinin ardından Yunanistan Başbakanı Gounaris'in Londra ziyareti, İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon'u Şark Sulhu'nu sağlamak adına harekete geçirmiştir. Şark Sulhu'nun sağlamak amacıyla Lord Curzon, İngiliz Hükûmeti adına arabuluculuk adımını atarak diğer müttefiklerine bu konuda nota göndermiştir. Bu çalışmada, Şark Sulhu'na konu olan birçok mesele (İngiltere'nin İzmir'de alternatif bir hükûmet ile Boğazlar çevresinde tarafsız bir bölge kurma, Türklerin yerel bir jandarma teşkilatı oluşturması, Yunan kuvvetlerinin Küçük Asya'dan çekilmesi, Doğu Trakya sınırı, Ermeni meselesi, azınlık hakları vb.) İngiliz Kabine Belgeleri'nin yanı sıra Hâkimiyet-i Milliye gazetesi, TBMM Zabıtları ve tetkik eserler üzerinden ele alınmıştır. Sonuçta, İngiltere'nin barış söylemini sürekli gündemde tutarak bir taraftan mağlup Yunanlılara zaman kazandırmak diğer taraftan da Ankara Hükûmeti'ni barış propagandasıyla rehavete düşürmek amacıyla hareket ettiği ve buna karşın barıştan yana tavır alan Türk kamuoyunun ise barış söyleminde çok da fazla beklentiye girmediği anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler:
1921 Ankara Anlaşması, Türk-Yunan İlişkileri, Şark Sulhu, İngiliz Kabinesi, Ankara Hükûmeti.

Abstract

After the victory in Sakarya, the Ankara Agreement between France and the Ankara Government on 20 October 1921 ensured the evacuation of the Çukurova region (Cilicia), drew the Turkey-Syria border, and determined the minority rights. Politically, this important development brought the Allied Powers together to provide peace and stability to the Near East under the name of "Peace of East". The Treaty of Ankara, on the one hand, ended the Turkish-French struggle in Anatolia and on the other hand pushed the Turkish-Greek relations to a new phase. As a matter of fact, the London visit of the Greek Prime Minister Gounaris, who was defeated in Sakarya, prompted the British Foreign Minister Lord Curzon to ensure the Peace of the East. To ensure the Peace of the East, Lord Curzon took the step of mediation on behalf of the British Government and sent a note to his other allies on this matter.
In this study, many issues that are the subject of Eastern Peace (England's establishment of a neutral zone around the Straits with an alternative government in

İzmir, the Turks' creation of a local gendarmerie, the withdrawal of Greek forces from Asia Minor, the Eastern Thrace border, the Armenian issue, Minority rights, etc.) will be discussed, especially through British Cabinet Documents, in addition to the Hâkimiyet-i Milli newspaper, TBMM Minutes and examination Works. As a result of the study; It is thought that by keeping the peace discourse constantly on the agenda England acted with the aim of gaining time for the defeated Greeks on the one hand, to make the Ankara government complacent with peace propaganda, on the other had, the Turkish public opinion, which takes a stance in favor of peace, does not expect too much in the context of peace discourses.

Keywords:
1921 Ankara Agreement, Turkish-Greek Relations, East Peace, British Cabinet, Ankara Government.

Makale Bilgileri

Etik Kurul Kararı: *Etik kurul kararından muaftır.*
Katılımcı Rızası: *Katılımı yok.*
Mali Destek: *Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.*
Çıkar Çatışması: *Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.*
Telif Hakları: *Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.*
Değerlendirme: *İki dış hakem / Çift taraflı körleme.*
Benzerlik Taraması: *Yapıldı – iThenticate.*
Etik Beyan: *sutad@selcuk.edu.tr, selcukturkiyat@gmail.com*
Lisans: *Bu eser Creative Commons Atıf-GayrıTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile lisanslanmıştır.*

Article Information

Ethics Committee Approval: *It is exempt from the ethics committee approval.*
Informed Consent: *No participants.*
Financial Support: *The study received no financial support from any institution or project.*
Conflict of Interest: *No conflict of interest.*
Copyrights: *The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.*
Assessment: *Two external referees / Double blind.*
Similarity Screening: *Checked – iThenticate.*
Ethical Statement: *selcukturkiyat@gmail.com, fatihnumankb@selcuk.edu.tr*
License: *Content of this Journal is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)*

Giriş

Birinci Dünya Savaşı'ndan imzaladığı Mondros Mütarekesi'yle çekilen Osmanlı Devleti'nin toprakları Anadolu'nun taksim anlaşması programı çerçevesinde Müttefik Devletlerce işgal edilmeye başlanmıştır.

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nda işgale uğramayan güney bölgesi, mütarekenin 7. maddesine dayanılarak İngiltere ve Fransa tarafından zapt edilmiştir. 7. madde uyarınca işgalci kuvvetler özellikle Güney Bölgesi'nin sınırlarını Kilikya gibi muğlak bir ifadeyle belirterek, işgal alanlarını gerektiğinde emelleri doğrultusunda genişletebilmeyi amaçlamışlardır. Ancak Musul ve Kerkük'teki zengin petrol yataklarının cazibesine kapılan İngiltere hem sömürgesi Hindistan'ın yol güvenliğini sağlamak hem de Araplar üzerindeki prestijini devam ettirmek için Suriye ve Kilikya'daki işgal kuvvetlerinin değiştirilmesi hakkındaki anlaşmayı 15 Eylül 1919'da müttefiki Fransa ile imzalamıştır. "Suriye İtilafnamesi" diye bilinen bu anlaşmaya göre Urfa, Antep, Maraş ve Adana Fransız kuvvetlerine bırakılırken; Musul İngilizlerde kalmıştır (Başkan, 2020, s. 3-4). Fransa, Suriye mandasını ve Kilikya'yı elinde tutmak ve Anadolu'da kendisine tanınan nüfuz ve menfaat bölgesinden yarar sağlamak üzere Ermenileri müttefik olarak seçmiştir (Başkan, 2020, s. 11). Ne var ki Fransızlar ve onların elinden tuttuğu Ermeniler tarafından işgal edilen Kilikya'nın (Anadolu topraklarının en koyu Türk bölgesi ve en zengin mahsulları) hiçbir biçimde anavatandan ayrılmasına göz yumulmayacağı TBMM Hükûmeti ile İstanbul Hükûmeti arasında gerçekleşen Amasya Görüşmeleri'nde de teyit edilmiştir. 20-22 Eylül 1919 tarihleri arasında İstanbul Hükûmeti Bahriye Nazırı Salih Paşa ile Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Temisiliye üyelerinden Mustafa Kemal Paşa, Rauf ve Bekir Sami Bey arasında Amasya'da gerçekleşen görüşmelerde Fransa ve İngiltere'nin, Arabistan ve Türkiye arasında bir "etat tampon" yaratma amacıyla işgal ettikleri Kilikya'yı anavatandan ayırma niyetlerine dair görüşler dile getirilmiştir (*Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916-1922)*, 2003, s. 118-119). Türkiye ve Arabistan arasında tampon bir bölge oluşturmak maksadı güden Fransa'nın menfaatleri gereği bölgeye çıkardığı Ermeni askerlerinin yöre halkına yönelik sert ve keyfi tutumları neticesinde milis kuvvetler oluşturan Türkler, Fransızlara karşı silahlı çatışmaları başlatmış ve bunun meyvelerini de başarılı bir biçimde toplamışlardır. Türk halkının haklı tepkisi neticesinde Kilikya bölgesinde bir manda yönetimi kurma girişiminden vazgeçen Fransa, mandası altındaki Suriye'de rahat kalabilmek için 23 Şubat-12 Mart 1921'de Londra'da toplanan Londra Konferansı'nda Türklerle anlaşma imkânına kavuşmuştur (Selek, 1965, C. 2, s. 19). Londra'da görüşmeler başlamadan önce Paris Büyükelçisinden bilgi alan Osmanlı Hükûmeti Sadrazam'ı Tevfik Paşa da Fransızların Türklerle anlaşmak niyetiyle hareket edeceğini bildirmiştir. Tevfik Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 8 Şubat 1921 tarihli telgrafında: Fransız kamuoyunu rencide etmemek maksadıyla TBMM Hükûmeti'nin Kilikya'da bir taarruza kalkışmamasını iyilik dileyen Fransız karar alıcılarının arzuladığını söylemiştir (*Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916-1922)*, 2003, s. 204). Telgraftan anlaşılacağı üzere Fransız karar alıcılar, maddi ve manevi anlamda kendisine yük getiren içine düştüğü çıkmaz durumdan

kurtulmak üzere hareket etmiş ve 11 Mart 1921'de TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'le bir anlaşma imzalamıştır (Selek, 1965, C. 2, s. 19).

Mart 1921 sürecinde Bekir Sami Bey, Fransa'nın yanı sıra diğer Müttefik Devletler temsilcileriyle ayrı ayrı görüşmeler yapmış ve bazı ikili anlaşmalar imzalamıştır (Öztoprak, 1998, s. 1085). Bu ikili anlaşmalardan Fransızlarla imzalanan anlaşma, Sevr'de Müttefikler arasında kabul edilen ve Türkiye'yi nüfuz bölgelerine bölme amacı güden Üçlü Sözleşme'nin (Tripartite Accord) kamufle edilmiş koşullarını içerdiğinden Ankara Hükûmeti tarafından onaylanmamıştır (Sonyel, 1991, s. 137). Mustafa Kemal Paşa, Bekir Sami Bey'in Fransızlarla imzaladığı ikili anlaşmayı, İtilaf Devletlerinin Sevr projesinden sonra aralarında imzaladıkları ve Anadolu'yu nüfuz bölgelerine ayıran Üçlü Antlaşma'nın başka isimler altında Ankara Hükûmeti'ne kabul ettirilmesi biçiminde yorumlamıştır. Bu bağlamda Mustafa Kemal Paşa, imzalanan ikili anlaşmanın, Misakımillî'ye ve milli istiklal davasına aykırı olduğu gerekçesiyle, o günün şartlarında ne mecliste görüşülmesini ne de tartışılmasını uygun bulmuş, Bekir Sami Bey'in Dışişleri Bakanlığından çekilmesini teklif etmiş neticede Bekir Sami Bey de görevinden istifa etmek zorunda kalmıştır (Nutuk, 2006, s. 400-401).

Ankara Hükûmeti'nin ikili anlaşmayı onaylamamasının ardından Türk-Fransız ilişkileri gerilse de TBMM ordusunun İkinci İnönü Savaşı'nda Yunan ilerleyişini bir kez daha durdurmasının ardından, Fransa Kilikya bölgesinde takip ettiği politikanın doğruluğuna olan inancını sürdürmüştür. Bu bilinçle hareket eden Fransa işgal bölgesinin kendisine getirdiği mali ve askeri yükten kurtulmak amacıyla, Türk yandaşı olarak bilinen ve Senato Dışişleri Komisyonu Başkanı Senatör Franklin-Bouillon'u Ankara Hükûmeti'yle görüşmesi için görevlendirmiştir (Sonyel, 1991, s. 198). Türkiye de milli ilkelerine saygı düsturu kapsamında Müttefik Devletlerle anlaşmanın kendisine yarar getireceğinin farkındalığıyla hareket etmiştir. Nitekim Sovyet Rusya ile imzaladığı Moskova Anlaşması'yla doğudaki durumuna netlik kazandıran Ankara Hükûmeti, yönünü Fransız işgali altında bulunan Kilikya Bölgesi'ne çevirmiş, böylece Adana, Antep ve dolaylarını işgalden kurtarmak hükûmetçe önemli meselerin başında gelmiştir. Her iki tarafın da karşılıklı görüşme yollarını arzuladığı dönem zarfında (Haziran 1921) Ankara'ya gelen Franklin Bouillon ile Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey, Fevzi Paşa ve Mustafa Kemal arasında iki hafta süren görüşmeler yapılmış fakat bir anlaşmaya varılamamıştır. Ancak bu görüşmeler esnasında taraflar birbirlerinin düşüncülerini, tutumlarını ve duygularını kavramıştır. Her iki hükûmet arasında kesin bir anlaşma ise, Ankara Hükûmeti'nin, Sakarya Meydan Muharebesi'nde Türk milli varlığını ispatlamasıyla mümkün olmuştur (Atatürk, 2006, s. 421, 424). Zira Yunanlıların Ankara hedefi doğrultusunda ortaya atılmasının ardından Türklerin durumunu izlemeye çekilen Fransa, ancak Ankara Hükûmeti'nin Sakarya'da elde ettiği zaferden sonra yeniden Franklin-Bouillon'u harekete geçirmiş ve 20 Ekim 1921 Ankara Anlaşması'nın imzalanmasına ön ayak olmuştur (Sonyel, 1991, s. 198-201).

Ekim 1921'de Ankara'da TBMM Hükûmeti Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey ile Fransız eski bakanlarından Franklin-Bouillon arasında imzalanan anlaşma "Türk-Fransız Anlaşması"; "Ankara Anlaşması" veya "Franklin-Bouillon Anlaşması"

adlarıyla da bilinmektedir. Türk-Fransız Anlaşması 13 madde halinde düzenlenmiştir (Şimşir, 1972, s. 281).

Türkiye ve Fransa arasındaki savaş koşullarını sona erdiren anlaşma: Kilikya'nın tahliyesini sağlamasının yanı sıra bölgede bulunan azınlıklara birtakım haklar getirmiştir. Ayrıca Süleyman Şah'ın Suriye sınırları içerisinde yer alan kabrinin Türklere ait olduğunu ve özel bir rejimin kurulacağı İskenderun'da Türkçenin resmi dil kabul edilmesini ortaya koymuştur (Sonyel, 1991, s. 201-202). TBMM Hükûmeti'nin yarı-resmî gazetesi Hâkimiyet-i Milliye, Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey ile Franklin-Bouillon arasında imzalanan Türk-Fransız Anlaşması ile Sevr Antlaşması'nın direklerinden birisinin daha yıkıldığına yönelik yorum yapmıştır. Böylece gazete TBMM Hükûmeti'nin, Müttefik cephede gedik açtığını öne çıkarmakla birlikte Anadolu istiklalinin temeline bir taş daha eklediği vurgusuyla, savaş için değil barış için hareket ettiğini göz önüne sermiştir. Yine Hâkimiyet-i Milliye gazetesi, sadece bir Türk vilayetini bırakan Fransa'nın aslında bütün Türkiye'nin hoşnutluğunu kazandığına yönelik değerlendirmelerde de bulunmuştur (Türk-Fransız İtilafı, 30 Ekim 1921, s. 1). Anlaşma sayesinde Ankara Hükûmeti güneydeki topraklarını yabancı bir devletin işgalinden özgürlüğüne kavuştururken; Fransa da Kilikya'dan çekilerek kendisine yük olan mali masraftan kurtulmuştur. İlaveten yapılan anlaşma, Müttefikler arasında bir dayanışmanın bulunmadığına ve pek yakında yapılacak barış konferansında Fransızların Türk savlarını destekleyeceklerine dair çıkarımların yapılmasına da yol açmıştır (Sonyel, 1991, s. 202-203). Nitekim Şark Sulhu söylemlerine eğilen Fransız gazeteleri, Türklerin Anadolu'daki mülkiyet ve istiklalinin tasdik edilmesiyle ancak sulhun sağlanabileceğini belirtirken; günden güne istiklal davasını her yerde tasdik ettirmeye başlayan Türkiye karşısında uzlaşma seçeneğini göz ardı eden Yunanistan'ın Trakya'da ordusuyla tutunamayacağını öne çıkarmıştır (Hâkimiyet-i Milliye, 26 Ekim 1921, s. 1). Anlaşılacağı üzere Fransız gazeteleri, savaşa devam eden Yunanlıların hiçbir menfaat elde edemeyeceğinin altını çizmiştir. Dengeleri değiştiren Türk-Fransız Anlaşması sayesinde Türkiye açısından artık yapılacak en önemli eylem İngiltere'nin elindeki son kozu Yunan ordusunu yenmek ve böylece Misakımillî'yi İngiltere'ye de kabul ettirmek iken; İngiltere ve Yunanistan için buna fırsat yaratmamak ve mümkün olduğunca zaman kazanarak Ankara Hükûmeti'nin başarısızlığa uğramasını sağlamaktı (Bayur, 1995, s. 106).

Ankara Hükûmeti, ülkesinde bulunan düşmanları silah gücüyle çıkarmadıkça, milli varlık ve kudretini fiilen ispat etmedikçe, diplomasi alanında ümide kapılmanın doğru olmayacağının bilinciyle hareket etmiştir (Atatürk, 2006, s. 437). Diğer taraftan Sovyet Rusya ile Fransa'nın Türk milli hudutlarını tanıması örneğinden yola çıkan Ankara Hükûmeti'nin, Türkiye'nin milli sınırları içerisinde özgür yaşamasının sağlanmasıyla ancak Şark'ın huzura ereceği ve bu şartlar altında bir barışa razı olacağı söylemleri tavrını yansıtmıştır. Avrupa'nın "Türkler savaşçıdır, barışı istemezler" iddialarına karşın ise bu kez Ankara Hükûmeti, Yunan ordusunun Sakarya önlerinde ne işinin olduğunu sormuştur (Sulh ve Harp, 22 Eylül 1921, s. 1).

Sakarya galibiyetinin ardından TBMM'de uzun bir konuşma yapan Gazi Mustafa Kemal, "Bütün cihanın bilmesi lazımdır ki Türkiye halkı, TBMM ve onun hükûmeti

uşak muamelesine tahammül edemez ve her medeni millet gibi varlığının, hürriyet ve istiklalinin tanınması talebinde ısrar edicidir" sözleriyle barıştan yana ne tarz bir politika izleyeceğini ortaya koymuştur. Bu bağlamda Mustafa Kemal "Biz cenkçi değiliz, bir an evvel barışın tesisini görmek ve ona yardım etmek isteriz" sözleriyle de Türk milli mücadelesinin ana hatları gerçekleştiği vakit savaşa gerek kalmayacağını öne çıkarmıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 19 Eylül 1921, s. 262). Öte yandan Türk-Fransız Anlaşması'nın Şark ile tesis edilen samimi ilişkilere gölge düşürecek biçimde yorumlanmasından hoşnut olmayan Ankara Hükûmeti bu gelişmenin Şark'ta yeni bir anlaşmazlık yaratmayacağına özellikle vurgu yaparak, dostu Sovyet Rusya'nın tepki ve endişesini böylece gidermiştir. Hatta Hâkimiyet-i Milliye gazetesi, "TBMM'nin Şark hududunda gerçekleştirdiği sulh gayet gıpta edilecek bir eserdir" yorumuyla, Millî Mücadele sürecinde Sovyet Rusya ile yapılan barış antlaşmalardan övgüyle bahsetmiştir (Türkiye, Şark ve Garp, 2 Kasım 1921, s. 1).

İngiliz Kabinesi'nde anlaşma metnini değerlendiren Dışişleri Bakanı Lord Curzon ise 4 Eylül 1914'teki İtilaf Devletlerinin birbirlerinden habersiz anlaşma yapmayacakları taahhüdünü çiğnediğinden dolayı Fransız Hükûmeti'ni "şeref sözünü tutmamış, iyi niyetten ayrılmış" bir ortak olarak tanımlamış ve anlaşmayı sert dille eleştirmiştir (Şimşir, 1972, s. 281-82). Anlaşma metnine ulaşan İngiltere bunu genel bir anlaşma biçiminde değerlendirirken; Fransızlar ise anlaşmayı yerel olarak nitelemiştir. İki ülke arasında devam eden karşılıklı notalar Müttefik Cephenin Yakın Doğu'daki politikasında çatlakların ortaya çıkmasına yol açsa da (Sonyel, 1991, s. 203) İngiltere'yi Şark sorununu ele almak üzere harekete geçirmiştir.

Sakarya zaferinin yarattığı ilk şok İngilizler tarafından yavaş yavaş geçiştirilirken Anadolu'da barışı sağlayacak bir konferans beklentisi de kendini göstermeye başlamıştır. Ancak bu beklenti Müttefikler ve özellikle de İngiltere açısından çok çabuk karşılanmamıştır. Şimşir, Türklerin elde ettiği zaferi geçiştirmek ve hatta unutturmak amacı güden İngilizlerin bu politikayı savunduklarını belirtmektedir. Arkasından 1921 Türk-Fransız Anlaşması'nın Müttefik Cephede yarattığı gedik onarıldıktan sonra ve hem İtalya hem de İngiltere'nin Fransa örneğindeki gibi Ankara Hükûmeti'yle bir anlaşmaya varmaması özelinde İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon, Şark Sorunu'nu ele almak üzere yeni bir konferans hazırlığına karar vermiştir (1972, s. 328-329).

Lord Curzon, İngiliz Kabinesi'nde Müttefiklerle Türkiye arasında Şark'ta sulh sağlamak adına Ağustos 1920; Mart ve Haziran 1921 olmak üzere toplamda üç deneme yapıldığına ancak bir netice elde edilmediğine vurgu yapmıştır (Şimşir, 1972, s. 329). Yunanistan'ın genel taarruza kalkışarak yenilgi elde ettiği Sakarya hezimetinden sonra Şark Sulhu (Anadolu Barışı) kapsamında dördüncü bir deneme için Müttefik Cephe harekete geçmiştir ancak öncesinde Ankara Anlaşması'nın İngiltere'de nasıl değerlendirildiği üzerinde durmak gerekmektedir. Ne de olsa Müttefik Cephe'den Fransa'nın Misakımillî'yi yasal olarak tanıdığı Ankara Anlaşması, Fransız-İngiliz ilişkilerine etki ederek iki müttefik arasında karşılıklı notaların verilmesine yol açmıştır.

1. 1921 Ankara Anlaşması'nın Fransız-İngiliz İlişkilerine Etkisi

Fransa imzaladığı Ankara Anlaşması'yla Türkiye politikasını değiştirerek Suriye mandasına odaklanmıştır. Fransa böylece istiklal davasında her geçen gün kuvvetlenen Türkiye karşısında Yunanistan'ın çok fazla şansı kalmadığı vurgusuyla, Şark Meselesi'nde müttefiki İngiltere'den farklı düşündüğünü de göstermiştir. Ne var ki Yunanistan Anadolu macerasından vazgeçmek düşüncesiyle hareket etmemiştir. Sakarya hezimetinden sonra, Sevr Antlaşması'yla kendilerine verilen 1 milyon nüfuslu 16.000 kilometre karelik alanı Anadoluda'ki geniş işgallerle hâlihazırda 3 milyon nüfuslu 100.000 kilometre karelik alana ulaştırdıklarını öne çıkaran Gounaris Hükûmeti, 15 Ekim 1921'de aldığı güvenoyuyla Paris ve Londra ziyaretlerini gerçekleştirmiştir. Yunan Başbakanı Gounaris ile Dışişleri Bakanı M. Baltazzi, Fransa Başbakanı Briand'la 20 Ekim 1921'de görüşmüştür. Bu görüşmede Briand, Yunan devlet adamlarına ya doğrudan ya da Müttefiklerin aracılığıyla Türkiye'yle anlaşıp barış yapmalarını ısrarla tavsiye etmiştir. Lord Curzon da Yunanistan'ın kendi davasını Büyük Devletlerin eline bırakmaya razı olmasını en pratik yol değerlendirerek, Müttefiklerin bu konuda birlikte çalışmaları gerektiğini önemsemiştir (Şimşir, 1972, s. 269-273). Müttefik Devletler arabuluculuk fikrine sıcak bakmışlar ancak Türk-Yunan savaşına müdahaleye karşı durmuşlardır (Hâkimiyet-i Milliye, 23 Eylül 1921, s. 1). Şark Sulhu'na dair atılacak acil adımların Yakın Doğu'da İngiltere'nin içinde bulunduğu ihtilafın karmaşıklaştırdığı içler acısı duruma son vereceği konusunda Dışişleri Bakanı, İngiliz Kabinesi'ni bilgilendirmiştir. Ankara Hükûmeti ile Franklin-Bouillon arasında yakın zamanda imzalanan anlaşmayı Fransa'nın onaylama eylemi nedeniyle, İngiltere Fransa'yla anlaşmazlığa düşmüştür. Kilikya bölgesinin tahliyesi için muayyen bir müddet Kasım 1921'den itibaren başlayacaktır. İngiltere'nin beklediği üzere, Fransız Hükûmeti 20 Ekim 1921'de imzalanan anlaşmayı 29 Ekim'de onaylamıştır. Bu gelişme üzerine, Londra'da bulunan Yunan Başbakanı Gounaris, Şark Meselesi'nin vaziyeti çerçevesinde Yunanistan'ın icrasına amade bulunduğu fedakârlıklara dair İngiliz Hükûmeti'ne bir nota vermiştir (Hâkimiyet-i Milliye, 4 Kasım 1921, s. 1).

Kabine toplantısında Lord Curzon, Paris'ten Londra'ya gelen ve orada biraz soğuk karşılanan Yunanistan Başbakanı Gounaris ve Dışişleri Bakanı M. Baltazzi ile yaptığı görüşmeleri anlatmıştır (CAB 23/27, p. 153). Yunan siyasetçilerine göre Gounaris'in Londra ziyareti, Türkiye ile yakın zamanda bir uzlaşma sağlanacağına işaret ettiği için Şark Meselesi'nde de önemli gelişmeler yaşanması muhtemeldir. Ancak Patris gazetesine göre uluslararası vaziyetteki müşkülat (Türk-Fransız Anlaşması) Türk-Yunan ihtilafı görüşmelerini ertelemiştir. Nitekim Lord Curzon, Fransa ile Türkiye arasında imzalanan anlaşma hakkında bilgi vermekten kaçınmış ve hükûmetçe özel önem verilen Şark Meselesi'ne dair bir çözüm yolu bulunur bulunmaz İngiltere'nin vaziyetini belirleyeceğini belirtmiştir (Hâkimiyet-i Milliye, 18 Kasım 1921, s. 1). Yunanistan'ın ikinci bir kış harbini kaldıramayacağının farkında olan İngiltere böylece Anadolu Barışı için adım atmaya karar verecektir. Gerçekten bu doğrultuda Yunan Bakanlar, Yunan ordusunun askeri konumunun İngiliz Genelkurmay Başkanlığı tarafından hazırlanan muhtırada belirtildiği kadar elverişsiz olduğunu inkâr

etmemişlerdir. Aslında, Lord Curzon Yunan Hükûmeti'nin istikrarsız siyasi konumu ile ordusunun kötü ahlakı ve yaşanılan birçok firar nedeniyle söylenenden çok daha kötü durumda bulunduğunu kabineye bildirmiştir (CAB 23/27, p. 153).

Mevcut koşulların Yunan Hükûmeti'nin aleyhine işlediği sırada İstanbul'daki Rum gazetelerinin bazıları açıktan açığa diğer bir kısmı ise üstü kapalı biçimde Gounaris'in Londra ziyaretini bütün hülyalardan vazgeçmek biçiminde değerlendirmiştir. Londra gazeteleri ise Türk-Yunan anlaşmazlığının sona erdirilmesi hususunda iyimser görünmekle birlikte; Gounaris'in Yunanistan halkının ve parlamentosunun uygun gördüğü fedakârlıkları yerine getireceğini ancak buna karşın Türkiye'nin de göstereceği fedakârlıklar çerçevesinde bir taahhüt imza edilebileceğini ortaya koymuştur (Hâkimiyet-i Milliye, 6 Kasım 1921, s. 1).

İngiltere'nin Yunanistan'ın yararını, Fransızlardan ve İtalyanlardan daha çok düşündüğünü vurgulayan Lord Curzon yaptığı görüşmelerde, Gounaris'in Yunan Hükûmeti'nin çıkarlarını İngiltere'nin eline bırakmaya istekli bulunduğunu belirtmiştir. Yunanistan'ın çıkarlarını sağlamayı hedefleyen İngiltere, Müttefik Devletlerarasında sağlanacak iş birliği neticesinde Şark Sulhu'nun sağlanacağını hatırlatarak, İzmir'in Hristiyan vali yönetiminde uluslararası jandarma ile özerk bir eyalet haline getirilmesine ve Sevr Antlaşması'nın hükümlerinin temel alınacağı Trakya sınırında Türkiye lehine bir düzenleme yapılacağına dair Yunanistan'ın kendisini Müttefik Güçlerin eline bırakıp bırakmayacağını sormuştur. Gounaris, meslektaşlarına danıştıktan sonra, başvurmaları gereken Yunan Hükûmeti'nin onayına tabi olarak, bu temelde arabuluculuğu kabul etmeye istekli olduklarını belirtmiştir. Lord Curzon, bir sonraki adımın, Türk Hükûmeti ile iletişim sağlamak üzere Fransa ve İtalya'ya yaklaşmak olduğunu sözlerine eklemiştir. Lord Curzon, Ankara Hükûmeti'ni gücünü boşa harcamış ve tükenmiş kabul ettiğinden uzlaşmaya hazır değerlendirmiştir. Ancak, Fransa-Türkiye arasında imzalanan anlaşma hükümlerinin Fransız Hükûmeti'nden alınmasıyla, tüm durum İngiliz çıkarları adına değişmiştir (CAB 23/27, p. 154). Anlaşma hükümlerinin öğrenilmesinden sonra İngiliz Kabinesi, Lord Curzon'un, Şark Sulhu meselesinde Müttefiklerin arabuluculuğu hususunda Gounaris'e baskı yapma niyetini onaylamıştır (CAB 23/27, p. 203).

Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin haberine göre Yunan Başbakanı Gounaris'in Fransa ve İtalya'nın Anadolu'nun tahliyesiyle ilgili yapacakları teklifleri kabul etmesi kararlaştırılırken; Trakya'daki Yunan sınırının Marmara sahiline kadar uzanmasına İngiliz Hükûmeti tarafından destek verilecektir (Hâkimiyet-i Milliye, 18 Aralık 1921, s. 1). Gündeme gelen barış şartları kapsamında Edirne'nin Yunanistan sınırlarında kalacağı söylentileri üzerine Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde Edirne mebusu Mehmet Şeref Bey bir makale yayınlamıştır. Edirne'nin nüfus, bütün emlak ve arazi kayıtları, mimari eserler üzerinden "Ben Türküm" diye bağırdığını öne çıkaran Mehmet Şeref Bey, Misakımillî hedefi doğrultusunda çalışan Türk milletinin bu çok eski Türk şehrinden asla vazgeçmeyeceğini ifade etmiştir (Edirne Mebusu Mehmet Şeref, 12 Aralık 1921, s. 1). Görüldüğü üzere Edirne'nin, Türkiye için bir sınır meselesi olmaktan ziyade Türk kültür ve medeniyetinin kadim beşiği olması sebebiyle Şark Sulhu'nun dışında kalmayacağı meclis aracılığıyla da dile getirilmiştir.

Ankara Hükûmeti Edirne'den dahi vazgeçmeyeceğini öne sürerken; Yunan gücünün Anadolu'da muhafaza edilmesi için Yunanistan'a kredi önerisi İngiliz Kabinesi'nde ele alınmıştır. Bu konuda Eğitim Bakanı Herbert Albert Laurens Fisher kabinede, Yunan ordusunun çok kötü durumda olduğu, firarların fazlaca yaşandığı ve bozulma sürecini durdurmak için adımlar atılmazsa, Yunan askeri varlığının yakında sona ereceği bilgisine sahip bulunduğunu bildirmiştir. Yunan ordusunu ayakta tutmak adına kredi sağlamak amacıyla hazinenin, Londra'da Yunan kredisinin yükseltilmesine müeyyide yapıp yapmayacağı sorusunun görüşüldüğünü belirten Fisher, Büyük Britanya'da toplanan herhangi bir kredinin belirli bir bölümünün İngiltere'de harcanmasının şart koşulduğunu söylemiştir. Yunanistan'ın toplanan kredinin onda dördü için bu şartı kabul etmesiyle İngiliz Kabinesi: Yunan ordusunun Türkiye ile müzakerelerin tamamlanmasına kadar bekletilmesini arzu edilir bir politika biçiminde belirlemiş, Yunan ve Türk Hükûmetleri tarafından Londra'daki kredilerin artırılmasına herhangi bir itirazda bulunmayacaklarını da karara bağlamıştır (CAB 23/27, p. 302).

İngiliz Başbakanı Lloyd George, 1921 Aralık ayında yapılan antlaşmayla Yunanistan'ın kredi almasının önündeki engelleri kaldırmış ancak iç piyasaların kredi vermeyi reddetmesiyle antlaşma kâğıt üzerinde kalmıştır. Diğer taraftan İngiliz Hükûmeti, Fransa'yı göz ardı edip Yunanistan'a doğrudan yardım etmeye kalkışırsa bu durum Türk-Sovyet yakınlaşmasına sebebiyet verebilecektir (Ediz, 2011, s. 285). Sonuçta Yunanistan, İngiltere'den herhangi bir maddi destek sağlayamamıştır. İngiliz Kabinesi, Londra'da Gounaris ile gerçekleşen görüşmeleri Paris ve Roma'ya bildirmiştir. Ancak içerikle ilgili kamuoyuna bir bilgi sunmamıştır (Hâkimiyet-i Milliye, 28 Kasım 1921, s. 1).

Fark edileceği üzere 1921 Türk-Fransız Anlaşması, Sakarya hezimeti yaşayan Yunanlıların Anadolu'daki durumlarının sorgulanmasına neden olmuştur. Uluslararası zeminde, Yunan ordusunun Türklerle müzakereler tamamlanana kadar Küçük Asya'da varlığını sürdürmesi Müttefik çıkarları açısından özellikle de İngiliz politikası bakımından en çok arzu edilen durumlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçevede İngiliz Başbakanı Lloyd George, Yunan ordusunun karşı karşıya kaldığı dağılma sürecinin üstesinden gelmesi için Yunanistan'ın kredi alabilmesi konusunda çabalamış ancak başarılı olamamıştır. Diğer taraftan İngiltere, Fransa'ya bildirmeden Yunanistan'a yardımda bulunmasının Ankara Hükûmeti'ni Sovyet Rusya'ya daha fazla yaklaştıracağına dair endişeye kapılmıştır. İngiliz siyasi çıkarları bakımından Sovyet Rusya'nın, Ankara Hükûmeti'ne maddi destek sağlamasıyla beraber yakın diplomasi kuracak olması, Türkiye konusunda yapılacak ve varılacak çözümü ön plana taşımış böylece 1 Kasım tarihli Kabine toplantısında atılacak adımlar belirlenmiştir.

2. Kasım 1921 İngiliz Kabinesi ve Ankara Anlaşması'nın Yansımaları

Sakarya zaferi, Ankara Hükûmeti'nin umutlarını artırırken; Londra'yı kötümserliğe sevk etmiştir (Sonyel, 1991, s. 215). Sakarya zaferinin ardından hem İngiliz Koloniler Bakanı Mr. Churchill ve Bağdat Yüksek Komiseri Sir P. Cox hem de İngiltere Harbiye Bakanlığı, inisiyatifin kesinlikle Türk ordusuna geçtiğine dair raporlar hazırlamıştır. Raporların ortak noktası, İzmir ve Trakya gibi Misakımillî

sınırları içerisinde yer alan Musul üzerine Mustafa Kemal'in askeri bir harekât düzenleyeceği ihtimalini her zaman mümkün görmesidir. İngiltere Genelkurmayı özellikle de Kilikya konusunda bir Türk-Fransız anlaşması yapılırsa Musul'un tehdide uğrayacağını muhtemel nitelendirmiştir (Şimşir, 1972, s. 245-253). Hindistan İşleri Bakanı Mr. Montagu da İngiliz Hükûmeti'ni sert dille eleştirdiği muhtırasında Mustafa Kemal'le, gayriresmî ya da yarı resmî bile olsa ilişki kurulmasını ve Türkiye'yle bir barış yapılmasını istemiştir. Ankara Hükûmeti'yle sağlanacak görüşmeler neticesinde İngiltere'yle Türkiye ve Orta Doğu arasındaki ilişkilerin iyileşebileceğine dikkat çeken Mr. Montagu ayrıca Hindistan Müslümanlarının kaynaşmasını sona erdirmek üzere, ülkesinin İzmir ve Trakya üzerindeki Türkiye'nin haklarını temsil ederek "cömertçe jest" yapmasını doğru politika biçiminde değerlendirmiştir (Şimşir, 1972, s. 256-257). Böylece Orta Doğu ve Hindistan bölgesindeki ülke çıkarlarının korunmasını Ankara Hükûmeti'yle sağlanacak temasta gören Montagu, İngiliz Hükûmeti'ne baskı yapmıştır. Dışişleri Bakanı Lord Curzon ise Anadolu sorununun geniş düşünülmesi ve bu konuya Müttefiklerin arabuluculuk etmesi tavsiyesiyle Ankara Hükûmeti'yle gerçekleşecek görüşmelerin genel barış görüşmeleri olmasını ve Irak sorununun da bu görüşmelere dâhil edilmesini savunmuştur. Üstelik Sakarya zaferinin ardı sıra Lord Curzon Misakımillî'nin ilk kez İngilizce çevirisini İngiliz Hükûmeti'ne sunmuştur. Bunun üzerine Lord Curzon, Misakımillî çerçevesinde Ankara Hükûmeti'nin ancak kendi şartlarıyla Müttefiklerin arabuluculuk teklifini kabul edeceğini fakat konferansa çağrılma biçimindeki bir müdahaleyi de muhtemel çerçevede reddetmeyeceğini düşünmüştür. Bu nedenle Lord Curzon, Müttefiklerin konferans masasına oturmadan önce kendi aralarında ve tercihen Yunanistan'la birlikte Ankara Hükûmeti'ni tatmin edecek biçimde Sevr Antlaşması'nda yapılacak değişiklikler üzerinde anlaşmaya varmasını uygun bulmuştur. Lord Curzon, daha çok Yunanistan'la Türkiye'yi ilgilendiren ve daha çok Müttefiklerle Türkiye'yi ilgilendiren sorunlar biçiminde üzerinde anlaşmaya varılması gereken meseleleri iki gruba ayırmıştır (Şimşir, 1972, s. 263-265). Ancak ne var ki Türk-Fransız Anlaşması'yla Müttefik Cephe'de bir gedik açılmıştır. Ekim 1921'de Ankara'da imzalanan anlaşma Lord Curzon'ın diplomasisine bir darbe indirmiştir. 1 Kasım 1921 kabine toplantısında normal şartlarda Yunan Başbakanı Gounaris'in Londra ziyaretini değerlendirmesi gereken Lord Curzon, bu konuya çok az zaman ayırarak, Fransız Hükûmeti'ni sert dille eleştirdiği Ankara Anlaşması'na geçmiştir (Şimşir, 1972, s. 281-282). Lord Curzon, Franklin Bouillon'un Fransız Hükûmeti'nin bir elçisi değil, imtiyaz avcılığı göreviyle uğraşan ve bir anlaşmaya giden yolu hazırlayan görüşmeleri yürütmekle yetkilendirilen özel bir şahıs olduğunu defalarca -iki kez yazılı olarak- belirttiğini açıklamıştır (CAB 23/27, p. 154-155). Lord Curzon, Fransa'nın Kilikya bölgesinde silahaltında en az 80.000 askeri olduğunu, tutsakların serbest bırakılması ve birliklerinin tahliyesi sorunuyla derinden ilgilendiği gerçeği göz önüne alındığında İngiltere'nin buna itiraz edemeyeceğini ancak yeni anlaşmanın analizine bakıldığında, İngiliz çıkarları açısından eleştirel birçok yanının bulunduğunu söylemiştir. 1 Kasım 1921 kabine toplantısında Lord Curzon, gözlemleriyle birlikte tahlil ettiği Ankara Anlaşması'nı şu şekilde eleştirmiştir (CAB 23/27, p. 155):

Madde 1, Türkiye ile ayrı bir barış yapılması hükmünü öngörmüştür. Bu, Büyük Britanya ve Fransa'nın ayrı bir barış yapmamayı net olarak kabul ettikleri 4 Eylül 1914'te imzalanan İngiliz-Fransız Anlaşması'nın ihlali olarak görülebilir.[1] Ancak Kabine, Mustafa Kemal'in İstanbul Hükûmeti'ne karşı teknik bakımdan bir isyancı olarak statüsünün belirsizliğini göz önüne aldığında, bunun Fransız Hükûmeti'ne yapılacak herhangi bir beyanda çok fazla vurgulanacak bir nokta olmayacağını düşünmüştür (CAB 23/27, p. 155). İngiltere bir bakıma İstanbul Hükûmeti'nin isyancı nitelendirdiği Mustafa Kemal Paşa'nın başını çektiği TBMM Hükûmeti'yle Fransa'nın imzaladığı anlaşmanın çok da fazla önemsenecek tarafı bulunmadığını belirtmiştir. Bu kapsam çerçevesinde İngiltere muhtemeldir ki Fransa'nın imzaladığı Ankara Anlaşması'nın hukuken ve fiilen tanınmaması gerektiğini düşünmüştür.

Madde 3 ve Madde 5, Üçlü Antlaşma'nın ihlalini içermektedir (CAB 23/27, p. 155). Anlaşmanın 3. maddesi Fransız kuvvetlerinin Güney Anadolu'yu boşaltmalarını öngörmektedir. Anlaşmanın imzalanmasından sonra iki ay içinde Türk-Fransız kuvvetlerinin tespit edilen sınır çizgisinin kuzeyine ve güneyine çekilecekleri belirtilmiştir. Lord Curzon'a göre bu madde hem Sevr hem de İngiltere, Fransa ve İtalya arasında imzalanan Üçlü Antlaşma'ya aykırıdır. Türkiye'yi nüfuz bölgelerine ayıran Üçlü Antlaşma, "azınlıkları korumak için" bu nüfuz bölgelerindeki Fransız, İngiliz ve İtalyan askerlerinin Türkiye ile barış antlaşması yapılıncaya kadar çekilmeyecekleri hükmünü koydurmuştur. Türkiye ile imzalanan Sevr Antlaşması onaylanıp yürürlüğe girmediği ve Türkiye ile ayrı bir genel barış antlaşması da yapılmadığı için Fransız askerlerinin Güney Anadolu'dan çekilmesi Lord Curzon'a göre doğru değildi (Şimşir, 1972, s. 282-283). Özellikle anlaşmanın 5. maddesi Üçlü Antlaşma'ya aykırıdır çünkü Üçlü Antlaşma'nın tarafı bulunan Fransa azınlıkların korunması için yeterli bir hüküm getirmemiştir (CAB 23/27, p. 155). Mezkûr 5. maddeyle boşaltılan yerlerde genel af ilan edileceğinin öngörüldüğünü öne çıkaran Lord Curzon, Hristiyan azınlıkları koruyacak özel hükümler bulunmamasını eleştirerek, Üçlü Antlaşma'yla Müttefiklerin kendi nüfuz bölgelerindeki Hristiyanları koruma ödevleri bulunduğunu ancak şimdi Fransa'nın bu ödevlerinden vazgeçtiğini dile getirmiştir (Şimşir, 1972, s. 283).

Madde 8[2], Lord Curzon'a göre, Türkiye ile Suriye manda bölgesi arasında Sevr Antlaşması'ndan çok daha elverişsiz bir sınır çizerek en sakıncalı durumları ortaya koymuştur. Fransızların, Müttefiklere teslim edilen toprakları bu şekilde elden çıkarmaya hiçbir hakkının bulunmadığına dikkat çeken Lord Curzon, toprakların İngiliz kuvvetleri tarafından fethedilmesi gerçeği nedeniyle, İngiltere'nin müttefiki sıfatıyla Fransa'nın eylemlerini bütünüyle kınamıştır (CAB 23/27, p. 155-156). Söz konusu anlaşma ile verimli toprakların Türklere devredileceğine söyleyen Lord Curzon, ayrıca Sevr Antlaşması'nda Bağdat Demiryolu ile ilgili hükümlerin göz ardı

[1] Kabine tutanağında iki ülkenin ayrı barış yapmayı net olarak kabul ettikleri yanlışlıkla söylenmiştir. Çünkü 4 Eylül 1914 tarihini taşıyan antlaşmada, Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'ye karşı savaşmış olan Müttefikler, düşman taraflardan herhangi biriyle ayrı barış antlaşmaları yapmayacaklarını taahhüt etmişlerdir (Şimşir, 1972, s. 282).

[2] Kabine tutanağında yanlışlıkla "yedinci madde" denilmektedir (Şimşir, 1972, s. 283).

edilmiş olduğunu ve yeni anlaşma uyarınca Türklerin demiryolunu askeri ulaşım amacıyla kullanmakta serbest olacaklarını belirtmiştir. Lord Curzon, demiryolu vasıtasıyla askerlerini taşıyacak Mustafa Kemal'in Musul'a saldırabileceğine vurgu yapmıştır (CAB 23/27, p. 156). Lord Curzon, Kilikya'da endişeden kurtulan Türklerin Mezopotamya'ya ve özellikle Musul'a yönelik yaratacağı olası tehlikeye dikkat çekmiştir (CAB 23/27, p. 204).

Anlaşmaya ek olarak Lord Curzon, Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal'den bazı muğlak ve rahatsız edici öneriler içeren bir mektup[3] geldiğini de bildirmiştir. Bu nedenle Lord Curzon, Gounaris ile görüşmelerini takip etmek için tasarladığı adımların, Fransız Hükûmeti ile olan durumun netleştirilmesine kadar ertelenmesi gerektiğini hissetmiştir. Sonraki uzun tartışmada, Fransa'nın Yakın Doğu'daki İngiliz çıkarlarına kesinlikle düşman bir tutum benimsiyor göründüğüne dair vurgular da yapılmıştır (CAB 23/27, p. 156). Anlaşmanın en kötü hükmü, Bağdat Demiryolu ile ilgili kısmın Musul'u Türklerin kullanımına açması ve Mustafa Kemal'in faaliyetlerini bu yönde yürütmesi durumunda Fransızların mevcut fiillere memnuniyetle bakacağına ilişkindir (CAB 23/27, p. 156-157). İngiliz Kabinesi'nin yorumuna göre pek nazik konumda bulunan Mezopotamya'daki durum Fransa'nın Mustafa Kemal'e yardım etmesiyle daha da nazikleşmiştir. İlaveten Türkiye açısından İngiltere ve sadece İngiltere'nin, Türklerin düşmanı olarak ortada kalması Hindistan politikasını da olumsuz etkileyebilecektir (CAB 23/27, p. 157).

İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri General Sir Harington ise Küçük Asya'daki askeri durum ve Yunan ordusunun etkinliği hakkındaki görüşlerini Bakanlar Kurulu'na iletmiş ve Yunan ordusunun durumuyla ilgili mevcut en son bilgileri telgrafla almayı taahhüt etmiştir (CAB 23/27, p. 157). Anadolu'daki Yunan ordusunun durumunu kadraj altında tutan İngiltere, sert biçimde eleştirdiği Türk-Fransız Anlaşması'nın Fransız Hükûmeti tarafından onaylanmamasını da arzulamıştır.

Bu doğrultuda, İngiliz Hükûmeti'nin önerilen anlaşmanın şartlarını şaşkınlık ve kaygı ile karşıladığını belirten Lord Curzon, 1 Kasım Kabine toplantısında öne sürdüğü görüşlerini genişleterek Fransa Hükûmeti'ne bir nota vermiştir (CAB 23/27, p. 157-158). İlaveten Lord Curzon, iki hükûmet arasında sürtüşmeye yol açma eğiliminde olabilecek herhangi bir eyleme girişilmemesine dikkat ederek ciddi itirazlarda bulunmuştur. Özellikle İngiltere'nin müttefikleriyle Orta Doğu politikasında el ele çalışırken; Fransız Hükûmeti'nin İngiliz çıkarlarına bütünüyle düşman bir anlaşmaya girmesini üzücü gelişme biçiminde değerlendirmiştir (CAB 23/27, p. 158). Ayrıca, herhangi bir protesto yapılacaksa, buna barışçıl bir eylemin eşlik etmesini ve bu bağlamda İngiliz Hükûmeti'nin ne Türk ne Yunan dostu ne de petrol ya da diğer tavizler peşinde koşan bir ülke gibi görünmemesini önermiştir. Bu öneri etrafında

[3] Anlaşmaya protokol olarak eklenen bu mektupta Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey, iki ülke arasında içten ilişkilerin yeniden kurulmasına, Türkiye'nin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğüne ilişkin tüm sorunların çözüme bağlanması isteğine vurgu yapmıştır. Harşit Vadisi'nde Fransızlara demir, karbon ve gümüş madenlerinde 99 yıl süreli (Türk sermayesinin yüzde elli oranında katılacağı) ayrıcalık hakkı vaad etmiş, Türklerin de ileride Fransızlara bazı imtiyazlar daha vermeyi düşündüğü yolunda güvenceler vermiştir (Sonyel, 1991, s. 202).

Mustafa Kemal'le doğrudan iletişime geçmenin istenmesi konusunda da bazı görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Kabine'de, İngiltere'nin Küçük Asya'daki bazı çıkarlarını feda etmesi anlamına gelse bile bir anlaşmaya varmak için doğrudan müzakereleri gecikmeden başlatması gerektiği vurgulanmıştır. Ancak Kilikya'da büyük bir asker kuvvetine sahip ve Ankara Hükûmeti'nin ilerlediği bölgelerde sınırları bulunan Fransa'dan çok farklı bir konumda olmasından dolayı bu tür müzakerelere girebilmek için İngiltere'nin nasıl bir mazeret sunacağı da tartışılmıştır. Aynı zamanda Yunanistan ile Türkiye arasında arabuluculuk yapmak amacıyla Mustafa Kemal'le temasa geçmek de oldukça farklı bir mesele olarak karşılanmış ve ancak Gounaris'ten olumlu bir cevap alındığında, bunun yapılmasından yana bir görüş eğilimi ortaya konulmuştur (CAB 23/27, p. 158).

Ankara-Fransız Anlaşması'nın şartlarını öğrendikten ve eleştirilerini yaptıktan sonra Lord Curzon, Fransız Hükûmeti'ne bir nota göndermiştir. Genel olarak Fransız cevabı nazik ve uzlaştırıcı tonda olup, belirli noktalarda açıklamaları içermekte ve diplomatik olarak dikkate alınması ve sonuna kadar kullanılması tavsiye edilen bir dizi güvenceleri kapsamıştır. Ancak genel olarak Lord Curzon, Franklin Bouillon'un bu göreve getirilmesinde İngiliz Hükûmeti'ne danışılmamasını, yapılan anlaşmanın Sevr Antlaşması'na ve Üçlü Antlaşma'ya darbe indirmesini şiddetli biçimde eleştirmiştir (CAB 23/27, p. 184). Dışişleri Bakanı Lord Curzon, Bakanlar Kurulu'nda, Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal'in ekteki mektubunun belirsiz bir şekilde Fransa lehine avantajlara atıfta bulunmasını hatırlatarak, Ankara Anlaşması'na dayandırdığı bu durumu rahatsız edici bir gelişme biçiminde yorumlamıştır. Bunun yanı sıra İngiltere, gerçekleşen anlaşmayla ilgili olarak Fransız Hükûmeti'nin niteliğini ifşa etmeye istekli olmadığı gizli hükümlerinin bulunduğunu aşağıdaki maddeler üzerinden kabinede değerlendirmiştir (CAB 23/27, p. 185).

i Mezopotamya'da askeri girişimleri içeren 10.000 mil karelik bir bölge Kemalistlere teslim edilmiştir (CAB 23/27, p. 18).

ii Kilikya'nın Hristiyan nüfusu[4] Türklerin merhametine bırakılmıştır; azınlıkların durumunu hafifletmek için mümkün olan her şey hem

[4] Kilikya bölgesindeki azınlıklar mevzu Belçika'nın da dikkatini çekmiştir. Bu noktada Osmanlı Hükûmeti Dışişleri Bakanı Ahmet İzzet Paşa'ya Bern'den gönderilen telgrafta, Kilikya'daki azınlık meselesinin Belçika Hükûmeti'nin arzusu üzerine Milletler Cemiyeti Konseyi'nin gündemine taşınacağı öğrenilmiştir. Belçika Dışişleri Bakanı Henri Jaspar, Fransız Başbakanı Briand'la gerçekleştirdiği görüşmede Kilikya meselesinin yanı sıra bu bölgedeki Hristiyanların kaderi noktasında etkili teminatlar olmadığından yakınarak Fransızların bölgeyi tahliyesinden sonra Belçika'da duyulan endişeyi dile getirmiştir. Telgrafa göre Kilikya bölgesindeki azınlıkların geleceği meselesi kapsamında Jaspar'ın Paris'e gidişi, meselenin Milletler Cemiyeti'nin önüne geri gelmesi, Yunan-Ermeni casuslarının kararlı propagandası, Hristiyan dünyanın fanatizmini uyandırmaya elverişli bir durum yarattığı gibi, Fransa'nın ara ara sıkıştırılarak çember içine alınabileceği bir tablo da oluşturmaktadır. Nitekim Fransa Başbakanı Briand Türkiye ile imzaladığı Ankara Anlaşması etrafında çekildiği bölge Kilikya'daki azınlıkların mevcudiyeti noktasında hem Batılı ülkeler hem de kendi kamuoyunda eleştirilere maruz kalmıştır. Osmanlı Dışişleri Bakanı Ahmet İzzet Paşa'ya Paris'ten 13 Aralık 1921'de gelen telgrafa göre, Fransız Dışişleri Bakanlığı bütçe görüşmelerinde, Kilikya'daki azınlıkların himayesi meselesi hususunda iki Fransız milletvekilinin gözlem ve tenkitlerine karşın Fransız Meclisi'nin yayınladığı resmi bildiride Fransız Başbakanı Briand, Mustafa Kemal ve

yerinde İngiliz hem de Fransız eylemiyle yapılamayacağı için sonuç büyük ihtimalle toplu katliamlar olacaktır (CAB 23/27, p. 185- 186).

iii Fransızlar, Müttefikleri üzerine bir sınır bölgesini gizlice koydurdular böylece el altından yöntemlerle kendi çıkarları için ayrıcalıklı muamele elde ettiler. Anlaşma, yerel bir (tractation locale) müzakere olmaktan çok, Türkiye'nin tamamına uygulanmıştır.

iv Fransız Hükûmeti'nin eylemi, Mustafa Kemal'in hareketini iyileştirmeye ve prestijini artırmaya katkı sunmuş ve böylece barışçıl bir çözüme varmayı zorlaştırmıştır. Bu, tam da İngiliz Hükûmeti'nin Yunanlıları Müttefiklerin ellerine teslim etmeye ikna etmeyi başardığı ve bir çözüme ulaşılması ihtimalinin ortaya çıktığı anda yapılmıştır (CAB 23/27, p. 186).

Lord Curzon'a göre, atılacak bir sonraki adım, sorunun askerî açıdan olduğu kadar diplomatik açıdan da değerlendirilmesine dairdir. İngiliz Yüksek Komiseri Sir Horace Rumbold'un 12 Kasım 1921 tarihli 724 numaralı telgrafı aşağıdaki olası alternatifleri içermiştir:

i Fransızların ya da İtalyanların aracılığıyla İngiltere'nin Ankara'ya yaklaşması,

ii İngiltere'nin, Müttefiklerle birlikte veya Müttefikler adına resmi olarak Ankara'ya yaklaşması,

iii Müttefiklerin bilgisi dâhilinde gayriresmî olarak İngiltere'nin Ankara'ya yaklaşması (CAB 23/27, p. 186).

Ankara Hükûmeti'ne yaklaşmanın mevcut haliyle zorluğunu vurgulayan Sir H. Rumbold'a göre ılımlı unsurlar barıştan yana olsa da Kemalistlerin kendilerini Müttefiklerin eline bırakmaları ihtimal dışıdır (CAB 23/27, p. 186-187). Bu arada Fransız Hükûmeti'nin, Ankara Hükûmeti ile Franklin-Bouillon arasında yakın zamanda imzalanan anlaşmayı onaylama eylemi nedeniyle, İngiltere Fransa'yla anlaşmazlığa düşmüştür (CAB 23/27, p. 183). Yaşanılan bu gelişme üzerine Yüksek Komiser Sir H. Rumbold, açık bir biçimde İngiltere'nin Ankara'ya yaklaşmasının hiçbir fayda getirmeyeceği kanaatine varmıştır. Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği telgrafta; Ankara Hükûmeti'nin Misakımillî üzerinde ısrar etmek ve konferansı kabul etmek için Anadolu ile Trakya'nın boşaltılmasını şart koşacağını belirtmiştir. Üstelik İngiltere de Fransa gibi Ankara Hükûmeti'yle bir anlaşma imzalarsa Yunanistan, Kemalistler karşısında yalnız kalacaktır. Kemalistlerle anlaşmanın onlara teslim olmak anlamına geldiğini belirten Sir H. Rumbold, olumsuz etkilenecek İngiliz çıkarlarını dört maddede toplamıştır (Şimşir, 1972, s. 315-316):

---

arkadaşlarının azınlıkların himayesini gün geçtikçe kuvvetle temin etmeye önem verdiklerine ikna olduğunu ve bölgede güvenin hüküm sürmeye başladığına yönelik açıklamalarda bulunmuştur (Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916-1922), 2003, s. 226-227).

i Türkiye, Pan-İslâmcı propagandanın merkezi olmamalı ve böylece, İngiltere'ye bağlı olan Mısır ve Arabistan gibi ülkelerde sürekli olarak olay kışkırtmamalıdır;

ii Türkiye, bize Mezopotamya'da (Irak) kolayca saldıramamalıdır;

iii Boğazlar açık kalmalıdır;

iv Türkiye, kendi uyruklarımızın orada yaşayabileceği ve iş yapabileceği, dayanılabilir bir ülke olmalıdır (Sonyel, 1994, s. 168).

Yukardaki maddeler ışığında İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon da böylece Sakarya'dan sonra Ankara Hükûmeti'yle ilişki kurmayı kabul etmemiştir. Lord Curzon, Fransa'nın verdiği güvenceleri de dikkate alarak, Kemalistleri koşulsuz ve genel anlamda bir konferansa davet etmek üzere Müttefiklere kesin bir öneride bulunmayı en iyi yol şeklinde benimsemiştir. Böylece Lord Curzon, Müttefiklerin İngiliz notasını kabul etmesiyle, Ankara Hükûmeti'ne Müttefikler aracılığıyla resmi olarak yaklaşma modelini uygulamaya koymuştur (CAB 23/27, p. 187). Ayrıca kabinede İngiltere'nin, İstanbul'daki birliklerini derhal geri çekmeyi Ankara Hükûmeti'ne teklif etme önerisi, Akdeniz ve Yakın Doğu'daki çıkarlarıyla ilişkilendirilmişti (CAB 23/27, p. 187-188). Öte yandan, hâlihazırda böyle bir tahliyenin Kemalistler tarafından yalnızca bir zayıflık eylemi olarak görüleceğine; Yunanlılar tekrar geri püskürtülünceye kadar İstanbul'da gerçek bir saldırı tehlikesi bulunmadığına işaret edilmiştir. İlaveten Sir H. Rumbold ve General Harington, genel bir anlaşmanın parçası olmadıkça tahliyeye karşı olduklarını belirtmişlerdir. İngiliz Kabinesinde, Fransız Hükûmeti'nin Ankara Anlaşması'nı imzalaması hoş görülmese de hâlihazırda bu hükûmetle hırçın bir tartışmaya girmenin hiçbir yararlı amaca hizmet etmeyeceği konusunda bir mutabakat sağlanmıştır. Önerilen konferansın başarılı olacağına dair pek umutlu bulunulmamasına rağmen, Yakın Doğu'da barışı yeniden tesis etmek için en iyi şansın bu politika olduğu aşağıdaki maddeler etrafında İngiliz Kabinesi'nde kabul edilmiştir (CAB 23/27, p. 188):

i Dışişleri Bakanı'nın, Kemalistleri tercihen İstanbul'da düzenlenecek bir konferansa kayıtsız şartsız davet etmeleri yönünde Müttefiklere kesin bir öneride bulunması onaylamıştır.

ii Müttefikler, önerilen konferansın yapılmasına karar verirlerse, bu durumda İngiliz Hükûmeti, konferansa katılımı amacıyla Ankara Hükûmeti'ne yaklaşmak için Müttefiklerle birlikte adımlar atmalıdır.

iii Ankara Hükûmeti'yle tatmin edici bir anlaşmaya varıldığında gerekirse İngiltere, iyileştirme amacıyla Türklere kredi yoluyla mali yardım verilmesini lehte değerlendirecektir.

iv Türk topraklarındaki İngiliz birliklerinin tahliyesi sorunu genel çözüm koşullarıyla bağlantılı olarak değerlendirilecek ancak önerilen

konferansın açılışına kadar böyle bir tahliye söz konusu edilmeyecektir (CAB 23/27, p. 189).

Usul görüşmeleri sırasında Ankara Hükûmeti ile doğrudan iletişime geçmenin arzu edilirliği üzerinde durulmuş ve Ankara'ya ilk başta gayriresmî gidecek uygun bir temsilci atanması önerilmiştir. Gönderilecek gayriresmî temsilciye, Kemalistlerin güvenini kazanması durumunda resmi statü verilecektir (CAB 23/27, p. 189). Ancak Mustafa Kemal ile ilişki kurma girişiminin İngiliz politikası açısından başarısızlıkla sonuçlanacağına dair Sir H. Rumbold'un önerileri dikkate alınmıştır. Sir H. Rumbold, İngiltere'nin, Franklin Bouillon'un faaliyetlerinden şikâyet ettiği sırada Ankara'ya gayriresmî bir temsilci atamasının zor olacağını ve hâlihazırda bir temsilci gönderilmesinin, planlanan müzakerelere yardımcı olmaktan çok emperyal niyetle bağdaştırılacağı ihtimalinin öne çıkacağını söylemiştir (CAB 23/27, p. 189-190). Böylece kabine, önerilen konferansın yapılıp yapılmayacağı belli olana kadar, İngiltere'nin Ankara'ya temsilci gönderme meselesini erteleme kararına varmıştır (CAB 23/27, p. 190). Neticede Lord Curzon, İngiliz Yüksek Komiseri Sir H. Rumbold'un önerilerini dikkate alarak, Ankara Hükûmeti'yle iletişime geçmemiş; buna karşılık İngiliz çıkarlarını koruyan bir anlaşmaya varmanın en doğru yol olduğunu kabul etmiştir. Sir H. Rumbold'un bahsettiği İngiliz çıkarlarının sağlanması için yapılması gerekense halifenin kontrol altına alınması; Orta Doğu ve Mezopotamya'daki petrol imtiyazlarının korunması; Boğazların garanti altına alınması ve İngiliz yatırımlarının Türkiye'de güvenli bir şekilde devam ettirilmesinin sağlanmasıydı (Ediz, 2011, s. 285-286). Çünkü İngiltere, müttefiki Fransa'nın Ankara Hükûmeti'yle imzaladığı anlaşmayla hayal kırıklığına uğramış böylece Yakın Doğu siyasetine hürmet etmediği gibi adeta düşmanca bir tutum takınan Fransa'yı eleştirmiştir. İngiliz karar alıcıları, Türk-Fransız Anlaşması'yla Mustafa Kemal'in nüfusunun geniş bir yelpazeye yayılacak olmasından hareketle Anadolu'da kuvvetini kanıtlayan Türklerin söz konusu askeri gücünü Musul gibi stratejik bir mevkide kullanabileceği endişesini hep ifade etmiştir. Öte yandan Fransa'nın imzaladığı anlaşmayla Müttefik Cephe'de açtığı gedik neticesinde sömürgesi Hindistan'ın gözünde Türklerin tek düşmanı biçiminde değerlendirilebilecek İngiltere böylece hem Orta Doğu'da siyasi ve ticari açılardan kendisini yalnızlığa sürükleyebilecek hem de Hindistan'daki çıkarlarına zarar getirebilecek Küçük Asya politikasını yeniden gözden geçirmek istemiş ve bu yönde politikalar geliştirmiştir. Öncelikle İngiliz Kabinesi, doğrudan veya dolaylı temasa geçmek yerine Müttefik Devletler aracılığıyla Ankara Hükûmeti'ne yaklaşmayı doğru bulmuştur. Kabinede hatta bu yolda İngiliz kuvvetlerinin İstanbul'dan çıkarılarak Türklerle dostluk zemininde siyaset takip edilmesi bile ortaya konmuş fakat bu siyasetin genel bir anlaşmanın parçası olmadıkça İngiltere'yi zayıf göstereceği inancı kabul görmüştür. Hindistan, Mısır, Filistin ve Mezopotamya'da siyasi olarak güçlenebilmek için Şark Sulhu'na bel bağlayan İngiltere bu noktada Müttefiklerine bir nota göndererek Anadolu'da barışın tesis edilmesine yönelik adımları da atmıştır.

3. 1921 Ankara Anlaşması'nın Şark Sulhu'na Dair Düzenlenecek Barış Konferansı Beklentisine Etkisi

İngiltere Dışişleri Sekreteri Kabine'de, Türk-Fransız Anlaşması kapsamında karşılıklı notaların verildiği dönemde konuyu daha fazla tartışmanın herhangi bir yararlı amaca hizmet etmeyeceğini belirtmiştir (CAB 23/27, p. 245-246). Kabinenin aldığı bu kararla, Şark Sulhu'nun gündeme alındığı dönem içerisinde Müttefik Cephe'de huzursuzluk çıkması önlenmiştir. Bu arada Sakarya Savaşı sonrasında Yunan Başbakanı Gounaris'in Londra ziyaretinin etkisiyle, Türk-Yunan ihtilafına çözüm bulunması yönünde İngiltere harekete geçmiştir.

İngiltere Kralı Beşinci George, 10 Kasım 1921'de Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmasında İngiliz Hükûmeti'nin Yakın Doğu'da barışı sağlamak üzere Birinci İnönü Savaşı ertesinde Mart 1921'deki Müttefik Konferansı'nda gösterilen ve Haziran 1921'de yenilenen barışı tesis etme çabalarının Yunan ve Türk kuvvetleri arasında patlak veren düşmanlıkla sonuçsuz kaldığına açıklık getirmiştir. Kral, bu düşmanlıkların seri ve adil bir barışla son bulmasını içten arzuladığını belirterek, İngiliz Hükûmeti'nin müttefikleriyle birlikte, bu amacı ilerletmek için ilk fırsatı değerlendirmeye hazır olduğunu söylemiştir (HC Deb 10 November 1921 vol 148 c744). Kral George, İngiltere'nin birçok defalar fakat kendi başına Şark'ta barışı sağlamak üzere harekete geçtiğini böylece ifade etmiştir.

Kralın konuşmasını teyit eden Lord Curzon da (Şark Sulhu'na dair yaptığı beyanatında) İngiltere'nin yeniden sulh için harekete geçeceğine dair ümitvar olduğunu söyleyerek, başarılı olacaklarını ya da başarılı olma ihtimali elde edeceklerini öne çıkarmıştır. Zira Türk-Yunan ihtilafına son vermek özellikle İngiltere için de önemlidir. Sahip olduğu Müslüman nüfus nedeniyle Yakın Doğu politikasına odaklanan İngiltere'de, Küçük Asya'da savaşın tekrar başlaması durumunda Yunanistan'ın başarılı olabileceği konusunda ciddi kuşkular vardı. Mustafa Kemal güçlerinin beklenmedik bir şekilde elde ettiği başarılar da İngiltere'yi telaşa düşürmüştü. Bu nedenle her iki devletin barış yolunda bir çözüm yolu istemelerini menfaatlerine uygun niteleyen Lord Curzon, Büyük Devletlerin kendi hesabına projeler ortaya koymasını ise doğru bulmamıştır. Bu nedenle Büyük Devletlerin birlikte hareket ederek ve samimiyetle çalışarak ortak bir projede yer almasını İngiliz Hükûmeti'nin takip edeceği siyaset şeklinde özetlemiştir (Hâkimiyet-i Milliye, 30 Kasım 1921, s. 1). Şark'ta barışı sağlamak üzere birçok defa kendi başına harekete geçen İngiltere bu kez Büyük Devletlerin ortak bir projede buluşmasıyla ancak barışın sağlanacağına; Küçük Asya'da tekrarlayacak çatışmaların ise iki tarafa da yarar getirmeyeceğine vurgu yapmıştır. İngiliz karar alıcılar, yeni bir savaşta Yunan ordusunun bir başarı elde edemeyeceği ve giderek prestiji artan Ankara Hükûmeti'nin başarılarını engelleme farkındalığıyla müzakere yolunu en iyi çözüm kabul etmiştir.

Bu bağlamda Times gazetesi, Yakın Doğu'da barışın sağlanması için harekete geçen İngiltere dâhil olmak üzere her devletin bu meseleye önem verdiğini öne çıkarmıştır. Gazete, Yunanlıların Anadolu'da gerçekleştirdiği eylemlerin Batılı devletler tarafından desteklense de hâlihazırda bu emelin bütün bütün terk edildiğini de ifade etmiştir. Sakarya zaferinin ardından Anadolu'nun (Ankara Hükûmeti)

kendisini eskiye nazaran daha güçlü görmesinden kaynaklı, barış antlaşmasına ağır şartlar koyacağını belirten Times, Türkiye ile Batı devletleri arasında yapılacak antlaşmada her iki tarafın da menfaatlerinin sağlanması gerektiğinin altını çizmiştir. Barışın hızla sağlanmaması durumunda Anadolu'daki Türklerin ve diğer halkların hayatlarının tehlikeye atılacağı gerçeği üzerinden yapılacak barış antlaşmasında Türklerin veya Yunanlıların Batı Devletlerinden herhangi birinin müttefiki olduğuna dair bir emarenin gösterilmemesi gerektiği de ayrıca vurgulanmıştır (Hâkimiyet-i Milliye, 1 Aralık 1921, s. 1). Basında da dillendirilen Şark Sulhu adına Müttefik Devletler (İngiltere, Fransa ve İtalya Hükûmetleri) yakın bir zamanda konferans düzenleme kararı almıştır (Hâkimiyet-i Milliye, 8 Aralık 1921, s. 1). Şark Sulhu için esas olarak Fransa, İngiltere ve İtalya arasında fikir birliği oluşmuş fakat konferansın yeri ve zamanı tam olarak netleşmemiştir. Müttefik Devletler Dışişleri Bakanları Konferansı'nda, Şark Sulhu için alınacak kararların hem Türk hem de Yunan temsilcilerine tebliğ edilmesi kararlaştırılmıştır (Hâkimiyet-i Milliye, 14 Aralık 1921, s. 1). Bununla beraber Türk tarafı sulh söylentilerini tehlikeli görmüştür. Zira barış konferansı söylentilerinin arttığı dönemde Yunan Başbakanı Gounaris'in Londra seyahatinde kredi talebinde bulunmak üzere İngiltere'ye borçlanma çabası aslında Yunan devlet adamlarının Anadolu'da bir kez daha şanslarını deneme niyetleriyle ilişkilendirilmiştir (Harp mi Sulh mu, 16 Aralık 1921, s. 1).

Barış hazırlığına rağmen Yunanlıların yine de Anadolu'da savaş yürütmek üzere hazırlık içerisinde oldukları; Atina'da Kral Konstantin'in başkanlığı altında mülki ve askeri yetkililerden oluşan meclisin aldığı kararlardan da anlaşılmaktadır: i. Yunanistan'ın savaşa devam etmesinden başka çare yoktur. ii. Yunanistan'ı bu meseleden kurtaracak tek çare kuvvettir (Hâkimiyet-i Milliye, 19 Aralık 1921, s. 1). Yunanistan'ın bu tarz söylemleri TBMM'de sulhun propagandadan ibaret olduğunu ortaya koymuştur. TBMM'de söz alan Fevzi Paşa, İstanbul'dan gelen raporlara nazaran (gazetelerin sürekli bir biçimde sulhtan bahsetmesine ve Gounaris'in sulh meselesi için Avrupa'da dolaşmasını okuduktan sonra) Yunanistan'ın harp hazırlığı yapığını aktarmıştır. Yunanlıların Anadolu'da uğradığı zayiatı gidermek amacıyla askeri hazırlık içerisinde bulunduğu söylemlerinin yanı sıra sulh söylemlerinin dillendirilmesi üzerine Fevzi Paşa, bu süreci Bekir Sami Bey'in Avrupa seyahati dönemiyle özdeşleştirmiştir. Buna göre Bekir Sami Bey Avrupa'da iken sulh propagandası yapılmış ancak arkasından harp propagandası gelmiştir. Bu örnek üzerinden aynı durumun tekerrür edeceğini söyleyen Fevzi Paşa, öte yandan Fransa'dan alınan bilgiler etrafında kaynaklarının müsait bulunmaması nedeniyle Yunanistan'ın askeri hazırlık yapmasını maddeten mümkün değerlendirmemiştir. Yunanistan'ın askeri hazırlık içerisinde bulunduğuna dair bilginin propaganda yerinde olduğunu belirten Fevzi Paşa, buna dair kararın yani ordunun miktarının artırılmasının Patrikhane'ye bağlı olduğunu da söylemiştir (TBMM Gizli Celse Zabıtları, 12 Aralık 1921, s. 454-455).

İngiltere ise müzakerelerin başarıyla sonuçlanmasına ve neticede bir anlaşma imzalanana kadar Yunan ordusunun Anadolu'da kalmasını istemiştir. İngiliz Savunma Bakanlığı, İngiltere'nin Ankara'yla gerçekleştirdiği müzakerelerde Yunan ordusunun

işgali altındaki bölgeler üzerinden elini güçlendirebileceğini belirterek, bunu Yunan ordusunun Anadolu'da tutulmasıyla ilişkilendirmiştir. Diğer taraftan Yunan tarafı Türkleri köşeye sıkıştıracak net bir zafer kazanamayacaklarının farkında bulunmakla beraber, Yunan ordusunun Anadolu'dan geri çekilmesi fikrini olumlu değerlendirmemiştir. Zira ortada imzalanan bir ateşkes antlaşmasının yokluğundan dolayı böyle bir geri çekilme Yunanistan için bir felaket doğurabileceği gibi Müttefiklerin elini de zayıflatabilirdi (Ediz, 2011, s. 280- 281). Bu nedenle Şark'ta barış söylemine yönelik propaganda gürültüleri etrafında hem bir Türk saldırısı engellenmiş hem de Müttefiklerin katılacağı bir konferansın düzenlenmesine karar verilmiştir. Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde, Şark Konferansı hakkında Müttefik Devletler Dışişleri Bakanları arasında 10 Ocak 1922 tarihinde bir konferans toplanacağı ifade edilmiştir. Gazeteye göre, bu konferansta Şark Meselesi'nin bir neticeye bağlanması için Yakın Doğu'yla alakası olan her devletin bakış açısını açıkça ifade etmesi önemsenmiştir (Hâkimiyet-i Milliye, 20 Aralık 1921, s. 1).

İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon ise Ocak 1922'de Fransa ve İtalya Dışişleri Bakanları ile görüşmeyi planladığı Paris'e geçmeden önce Bakanlar Kurulu'nun bu konudaki talimatlarını almak istediğini açıklamıştır. Lord Curzon, Fransa Başbakanı Briand'a konferansta sunacağı tekliflerin ana hatlarını önceden göndereceğini bildirmiştir. Nitekim Lord Curzon'a göre, Müttefiklerin birbirleriyle ilişkileri, Müttefikler ile Ankara Hükûmeti arasındaki ilişkiler gibi hatta daha iyiydi. Fransız Başbakanı Briand, kabul edilen Franklin-Bouillon Anlaşması'nın ülkesinde genel olarak hem İngiliz menfaatine düşmanca nitelendirildiğini hem de Ermenilere ihanet edildiği gerekçeleriyle, sert bir şekilde eleştirildiğini belirtmiştir. Böyle eleştirilere rağmen, Müttefiklerin artık Mustafa Kemal ile bir anlaşmaya varabileceklerine inanan Briand, Lord Curzon'a bu konuda güvence vermiştir. Yunanlılar ise kendilerini tamamen İngiltere'nin eline bırakmıştır (CAB 23/27, p. 297).

Paris'te Şark Sulhu'nu sağlamak üzere Müttefik Dışişleri Bakanlarının bir araya geleceği konferansta ele alınacak maddeler 19 Aralık 1921'de bir muhtıra olarak Lord Curzon tarafından İngiliz Kabinesi'ne sunulmuştur. Lord Curzon'un sunduğu muhtıra 21 Aralık tarihinde onaylanmış ve 30 Aralık'ta yeni program İtalya ve Fransa'ya iletilmiştir. Muhtıra, "Sevr Antlaşması'nın Revizyonu İçin Paris'te Yapılması Düşünülen Toplantı" başlığını taşıdığından, İngiltere'nin Sevr Antlaşması'nda teklif ettiği değişiklikleri kapsamaktadır (Şimşir, 1972, s. 329):

i. İzmir: İngiltere, Türkler için kabul edilebilir tek barış şartının, Yunanlıların Küçük Asya'dan tamamen çekilmesi olacağının farkındadır. Ancak bununla birlikte, Yunan halkının güvenliği ve o bölgedeki çıkarlarını güvence altına almak için çaba sarf eden İngiltere, İzmir bölgesi için alternatif hükûmet biçimi önermiştir (CAB 23/27, p. 297). Bu alternatif hükûmet, ya Saar Havzası gibi Milletler Cemiyeti tarafından atanan bir komisyon ya da Lübnan'da olduğu gibi Milletler Cemiyeti'nin seçeceği ve Türkiye'nin de rızasının bulunduğu bir Hristiyan Vali tarafından sağlanacaktır (CAB 23/27, p. 297-298).

Saar sistemine geçilirse, yapılan düzenlemeyi Amerika'yla ilişkilendirmek için Komisyon'a bir Amerikan Başkanının atanmasının avantajlı olacağı da öne sürülmüştür. Alanlarla ilgili olarak bölgenin, İzmir Sancağı ve Ayvalık Kazası'nı kapsaması için önerilen düzenlemenin genel olarak tercih edilebilir olduğu düşünülmüştür. Ancak sonrasında bu noktadan vazgeçilmiştir. Saar emsali, Milletler Cemiyeti'ni öne çıkardığı için tercih edilebilir bir yöntem olarak kabul edilmiştir. Türkler tarafından yeterli bir polis kuvvetinin kurulması da Milletler Cemiyeti'ne ciddi anlamda mali sorumluluk yüklemeyeceğinden, Cemiyet'in Saar sistemi kapsamında üzerine atılacak sorumluluğu seve seve kabul edeceği düşünülmüştür. Kabinede düzenlenecek konferansla ilgili olarak İzmir'de tercih edilecek idare biçiminin Saar Havzası'ndaki gibi kurulmuş olması gerektiği; Yunan kuvvetlerinin Küçük Asya'dan çekilmesi ve yerel bir jandarma teşkilatının bulunması; iç düzeni sağlayacak Türkiye'nin maliyeti karşılaması, İngiliz Kabinesi'nde kabul edilmiştir (CAB 23/27, p. 298).

ii Batı Trakya: İngiliz Kabinesi, konferansta Batı Trakya sorununun açılmaması konusunda mutabık kalmıştır (CAB 23/27, p. 299).

iii Doğu Trakya: Lord Curzon, Türklerin endişelerini yatıştırmak ve Avrupa'daki Türk hududunu yeniden düzenlemek için önerilerini açıklamıştır. Konferansta, Türklerin Doğu Trakya konusundaki tutumunun, bir Yunan saldırısına karşı İstanbul'un güvenliği konusundaki endişelerden etkilendiği hatırlatılmıştır. İngiltere ve Fransa, İstanbul'u Yunanistan'ın saldırısından korumak için bir garanti ve toprakla ilgili küçük tavizler verseydi muhtemelen Türkleri tatmin ederdi. Kabinede, sınırın Tekirdağ'dan Maritsa Nehri'ne kadar kuzeye uzanması ve Edirne de dâhil olmak üzere sol yakasındaki toprakların Türklere teslim edilmesi için bu nehir hattının takip edilmesi gerektiği biçiminde birkaç öneride bulunulmuştur. Ancak böyle bir düzenlemenin, İzmir konusunda önemli fedakârlıklar yapması istenecek Yunanistan'a haksızlık olacağı yönünde genel görüş kabul edilmiştir. İlaveten Bulgar sorununu gündeme getirecek olmasından dolayı öneri yine itiraz almıştır (CAB 23/27, p. 299). Nitekim Bulgarlarla üzerinde anlaşılmış bazı meseleler dahi tartışmaya açılabilir ve problemler içinden daha da çıkılmaz bir hal alabilirdi. Bundan dolayı kabine, Lord Curzon'un önerdiği gibi, Türk-Yunan sınırının yaklaşık olarak Tekirdağ'dan Malatra Burnu'na kadar uzanacak şekilde değiştirilmesi gerektiğine karar vermiştir (CAB 23/27, p. 299). Buradan hareketle Sevr Antlaşması'yla Çatalca yakınlarından geçeceği öngörülen sınırın Midye'nin güneyinden başlayıp Tekirdağ'ın doğusunda bitmesi İngiltere tarafından uygun nitelenmiştir. Böylece Edirne, Kırklareli, Tekirdağ ve Gelibolu Yarımadası Yunanistan'a bırakılmıştır (Şimşir, 1972, s. 331).

iv İstanbul ve Boğazlar: Lord Curzon, İstanbul'un Türklere geri verilmesi, askerden arındırılmış bölgenin daraltılması ve Boğazların uluslararası yönetimi için önerilerini açıklamıştır. Konferans, Lord Curzon'un

önerilerini, Genelkurmay'ın askerî açıdan gözlemlerine tabi tutarak onaylamıştır (CAB 23/27, p. 299). Buna göre yeni barış antlaşması Türkler tarafından onaylanınca, Müttefik Kuvvetler İstanbul'u boşaltacaktır. Boğazları kontrol için kurulması öngörülen Boğazlar Komisyonu üyelerinin Milletler Cemiyeti tarafından tayin edilmesinin yanı sıra komisyonun yönetimi de yine Milletler Cemiyeti'ne bırakılmıştır. Müttefik garnizonlarının da İstanbul'dan Çanakkale ve Gelibolu'ya çekilmesi kabul edilmiştir (Şimşir, 1972, s. 331-332).

v Ermeniler: Lord Curzon Ermeniler ile ilgili önerilerini de açıklamıştır. Lord Curzon'un önerisine göre, tüm Ermenilerin toplanacağı güneyde, denize yakın bir yerde yerleşim bölgesi oluşturulmalıdır. Bu önerinin uygulanabilir olmayabileceğini kabul eden Lord Curzon için İngiliz kamuoyunu çokça etkileyen Ermenilerin akıbeti konusunda yine de bir şeyler yapmaya değerdi. Bu nedenle Lord Curzon'un önerisi İngiliz Kabinesinde onaylanmıştır (CAB 23/27, p. 300). Böylece Sevr Antlaşması'nda Ermeniler için bulunan önerilerin artık uygulanamayacağının farkında olan İngiliz Kabinesi, Adana vilayetini, Antep'i de içine alan Maraş sancağını kapsayan Kilikya bölgesinde "özel bir rejim" tanınmasını ortaya atmıştır. Bu rejimin yönetiminin başında tercihen Milletler Cemiye'nin seçeceği Fransız bir genel vali bulunacaktır (Şimşir, 1972, s. 332).

vi Azınlıklar: Sevr Antlaşması'nda Trakya'daki Müslüman azınlıkların korunmasına yönelik hükümler bulunduğundan, yeni anlaşmada da benzer hükümlere yer verilmesinin arzu edildiğine dikkat çekilmiştir (CAB 23/27, p. 300). Böylece, Sevr Antlaşması'nda azınlıklarla ilgili maddeler aynen korunurken bunların uygulanmasını denetlemek üzere "Milletler Cemiyeti Azınlıklar Yüksek Komiserliği" kurulacak ve bu komisyonun başkanı İstanbul'da oturacak, Türkiye'nin çeşitli bölgelerine gönderdiği yetkili delegeler ile sorumluluğunu yürütecektir (Şimşir, 1972, s. 332).

vii Üçlü Antlaşma: Güçlerin, Ankara Hükûmeti'nin Küçük Asya'nın özel ilgi alanlarına bölünmesine asla rıza göstermeyeceğini artık anladığına işaret edilmiştir. Böylece bu konu üzerine baskı yapılmaması kabul edilmiş ancak, İngiltere'nin de ilgili olduğu kadarıyla Üçlü Antlaşma'da belirtilen politikaya bağlı kalacağına dair İtalya ve Fransa'ya güvence vermesi gerektiğine karar verilmiştir (CAB 23/27, p. 300).

viii Mali Hükümler: Lord Curzon, Türkiye'ye katı mali koşullar dayatılmasının İngiliz kamuoyu açısından çok istenmeyen bir durum olduğuna işaret etmiştir. İngiliz Başbakanı, Bekir Sami Bey'le ve Hint Müslüman heyetiyle yaptığı son görüşmelerden, mali şartların Türkler tarafından birinci derecede önemli görüldüğünü anlamıştır. Bu nedenle İngiltere, parçalanmış imparatorluktan geriye kalan alanlarda Türklerin

> bağımsız bırakılması gerektiği düşüncesiyle, Türkiye'ye yönelik katı mali koşullar dayatmama kararına varmıştır. Bu koşullar altında, Lord Curzon, finansal teklifleri öne sürmeyi avantajlı bir şekilde Fransa'ya bırakma kararı almıştır. Neticede, bu konuda İngiltere'nin mali teklifler sunmamasına ve inisiyatifin Fransa'ya bırakılmasına karar verilmiştir (CAB 23/27, p. 300-301). Lord Curzon, sekiz maddede açıkladığı teklifleri, Fransız ve İtalyan Hükûmetlerine dağıtmadan önce, yukarıdaki tartışmanın ışığında Sevr Antlaşması'nın hükümlerini gözden geçirmeyi taahhüt etmiştir (CAB 23/27, p. 301).

Şark Sulhu'nda Türkiye'ye teklif edilmesi planlanan bu sekiz madde incelendiğinde İngiltere'nin Yunanistan'dan yana da taviz beklediği fark edilmektedir. Yunan Ordularının Küçük Asya'dan çekilmeleri talebi yeni olmakla beraber Yunanistan açısından fedakârlıktı. Bu tavizin arkasından Doğu Trakya sınırının Yunanistan lehine düzenlenmesi, İngilizler nazarında Yunanistan'ın emeklerinin karşılığı biçiminde nitelendirilebilir. Yunanistan'ın çekileceği Küçük Asya içerisinde yer alan İzmir için İngiltere'nin, Hristiyan bir valinin idaresi altında özerk bir yapı ve Boğazlar çevresinde tarafsız bir bölge kurulması gibi öne sürdüğü şartlar Sevr Antlaşması'nın öldürücü birçok maddesini değiştirse ya da ortadan kaldırsa da İstanbul'un güvenliği için Trakya'dan vazgeçilemezdi. Balkan Savaşları tecrübesinde Trakya'nın kıymeti net şekilde anlaşılmıştır. Dolayısıyla, Ankara Hükûmeti'nin barış için olmazsa olmaz şartlarından biri Trakya'nın Türk sınırlarına dahi edilmesidir. İngiliz Kabinesi'nde belirlenen bu sekiz madde pek tabii Türkiye gibi Yunanistan için de birinci derecede önemli meselelerdir. Bundan dolayı Şark Sulhu'nun kolay sağlanamayacağı ortadadır.

İngiliz Kabine görüşmelerinde Sevr Antlaşması'nın revizyonu konusunda Paris'te yapılacak toplantıda Hindistan'ın temsilciliği meselesi de ele alınmıştır. Zira Hindistan İngiltere'nin en önemli sömürge bölgesi olmakla beraber; Anadolu'daki Türk-Yunan savaşına dair İngiliz Hükûmeti'nin tutumu Hint Müslümanları açısından dikkatle takip edilmiştir. Bu gerçeklikten dolayı İngiliz Kabinesi'nde Sevr Antlaşması'nın değiştirilmiş şeklinin Hindistan kamuoyunu nasıl etkileyeceği tartışılmış, Hindistan'ın Paris'te yapılması önerilen konferansta temsil edilmesine izin verilirse oradaki durumun büyük ölçüde rahatlayacağına dikkat çekilmiştir. Hâlihazırda Paris'te bulunan Hindistan Müslümanlarının önemli liderlerinden Ağa Han'ın İngiliz Delegasyonuna üye olması için davet edilmesi teklif edilmiştir. Ağa Han'ın konferans toplantılarında bulunmasının gerekli olmadığı; ancak müzakereler sırasında Lord Curzon'un kendisini dikkate alması ve kendisine danışılması önerilmiştir (CAB 23/27, p. 301). Öte yandan Ağa Han'ın Hindistan'daki Müslümanların ana gövdesinin temsilcisi olmadığı da belirtilmiştir. O, Hint Müslüman topluluğunun sadece küçük bir bölümünü temsil ediyordu (CAB 23/27, p. 301-302). Kabinenin genel bakış açısı, bir Hintli Müslüman'ın Paris'teki konferansta İngiliz Delegasyonu üyesi olarak atanmasının Hint kamuoyunu uzlaştıracağına yöneliktir. Lord Curzon konuyu daha fazla değerlendirmeyi üstlenmiştir (CAB 23/27, p. 302). İngiliz Kabinesi'nde Paris'te düzenlenecek olan Şark Sulhu Konferansı'na Hindistan adına bir temsilcinin katılıp

katılmaması noktasında görüşler dile getirildiği fark edilmektedir. İngiltere bu tutumuyla kaynaşma içerisinde bulunan Hindistan bölgesini rahatlatacağını düşünmüştür. İngiltere böylece Hint kamuoyunun Şark Sulhu'nu yakından takip ederek, Anadolu'da hak ve adalete uygun bir barış yapılmasını ne denli desteklediğinden haberdar bulunduğunu göstermiştir.

İngiliz yetkililer, Yunanistan'ın bir başına tüm Anadolu'yu denetimi altında tutmasını askeri ve ekonomik açıdan olanaklı değerlendirmediğinden; bölgesel anlamda güçlenen Ankara Hükûmeti'nin artan prestiji karşısında tahliyeyi mümkün mertebe öteleyen Müttefik Dışişleri Bakanları Konferansı'nı gündeme taşıyarak kamuoyunun dikkatini Anadolu Barışı söylemine yöneltmiştir. Müttefiklere sunulmak üzere Sevr Antlaşması'nı yeniden değerlendirilen İngiliz Kabinesi bilhassa Orta ve Yakın Doğu'daki politik ve ticari çıkarlarını gözeterek adımlar atmıştır. Sevr Antlaşması'nın yeniden ele alınmasında: Ankara Hükûmeti'nin Küçük Asya'nın kalbini büyük bir azimle koruduğu ve Yunanlıları Eskişehir-Afyon hattına püskürttüğü Sakarya başarısı temelde karşımıza çıkmakla beraber, Fransa'nın imzaladığı 1921 Anlaşması'yla Müttefik Cephe'de açtığı gedik Türk-Yunan ilişkilerine yeni bir perspektif kazandırmıştır. Mustafa Kemal Paşa önderliğinde Ankara Hükûmeti'nin giderek güçlendiğini hesaba katarak çıkarlarını gözeten İngiltere için Küçük Asya'daki Yunan varlığı emniyet supabı işlevini mümkün mertebe devam ettirmelidir. Bu nedenle Şak Sulhu adımı atan İngiltere'nin Türkiye'ye sunmak üzere kabinede ele aldığı sekiz madde incelendiğinde ilk etapta İzmir bölgesinde atılacak fedakârlık adımıyla Yunan ordusunun Küçük Asya'dan çekileceği vaadi, Türklerin kabul edebileceği barış için ön şart biçiminde ele alınmıştır. Yunan halkının güvenliği ve o bölgedeki çıkarlarını güvence altına almak için çaba sarf eden İngiltere, İzmir bölgesi için ödün nitelendirdiği alternatif bir hükûmet biçimi önermiştir. Ancak İngiltere'nin sözde çabası, tarihinden ders çıkaran Türk milletinin kabul edebileceği bir yapı değildir. Ne de olsa Balkan coğrafyası üzerindeki tarihi tecrübelerinin ışığında muhtariyetin: Hristiyan halk arasında ayrılık emellerini pek tabi uyanık tutmak ve emperyal güçlerin amaçlarına kapı aralayacakları müdahale üsleri anlamına geldiğini bilen Türk milletinin bu maddeyi kabul etmemesi son derece olağandır. Bunun yanı sıra, Yunanlılara lütuf olarak verilen Doğu Trakya'dan, tarihi ve kültürü itibariyle özellikle de İstanbul'un stratejik güvenliği bakımından vazgeçilmesi Ankara Hükûmeti'nin yayımladığı ve bağlı kaldığı Misakımillî ilkelerine de terstir. Türklerin İstanbul'un güvenliği kaygısına işaret eden İngiliz Kabinesi, Boğazların kontrolü için Milletler Cemiyeti'nin sorumluluk almasını önererek, Boğazlarla ilgili Sevr maddesini yumuşatarak belki de Boğazların Müttefiklerden ziyade uluslararası kontrole geçmesi teklifinin Türkler tarafından kabul edileceği varsayımına sarılmıştır. Aslında İngiltere'nin önerdiği teklifler tam bağımsızlık düsturuyla hareket eden Türk Milleti'nin kabul edemeyeceği şartlar biçiminde karşımıza çıkarken; İngiltere'nin politikası Yunan kuvvetlerini Anadolu'da mümkün olduğunca tutundurarak, kendi özel hassasiyetlerine yönelik sondaj çalışmalarına kapı aralamaktan başka bir şey değildir. İstiklâl-i tam: siyasi, mali, adli, askeri vb. her alanda tam bağımsızlık elde etmek anlamına gelirken Şark Sulhu'nun kilit ülkesi İngiltere, Orta ve Yakın Doğu'daki çıkarları uğruna sadece katı mali koşulların Türkiye'ye dayatılması tutumunda arka

planda kalarak müttefiki Fransa'ya bu işte sorumluluk yüklemiştir. İngiltere'nin petrol nedeniyle yakından ilgilendiği Musul'la alakalı endişesi ise Türk-Fransız Anlaşması'nın ardından Türkiye'nin demiryolu vasıtasıyla bölgeye askeri bir çıkarma yapacağına yönelik kuşkusunun hep canlı kalmasına sebebiyet vermiştir. Bundan dolayı yapılacak Müttefik Devletler Dışişleri Bakanları Konferansı'na önerilen adımlar çerçevesinde tahliye argümanıyla hareket eden İngiltere, yine emniyet supabı düşündüğü Yunanlıların Küçük Asya'da tutulmasını güvenliği açısından elzem nitelemiştir. İngiltere'nin, Ermenilerin akıbeti çerçevesinde Türk-Fransız Anlaşması'yla Türklere terk edilen Kilikya bölgesinde Fransız valinin yönetiminde özel bir rejim kurulmasına yönelik taleplerini veya azınlık hakları etrafında Türkiye'nin iç işlerine müdahale sağlayacak oluşumları ön plana taşıması dikkat çekicidir. Bunun yanı sıra, Küçük Asya'nın Müttefik Güçler arasında özel ilgi alanlarına bölünmemesi yönünde tavır takınan İngiltere'nin; özel ilgi alanları ve müdahale kapıları açabilecek (İzmir, Boğazlar, Kilikya, azınlık hakları gibi) yaklaşım içine girmesi Ankara Hükûmeti açısından ciddi kabul edilen meselelere perde çektiğini göstermektedir. Hem Yunan kuvvetlerini mümkün mertebe Küçük Asya'da tutması hem de kendi lehine politikalar üretebileceği etki alanları sağlaması, İngiliz siyasi ve ekonomik çıkarlarını daha kapsamlı ve rafine hale getirme çabalarından sayılabilir. Böylece İngiltere kendi ülke çıkarlarına ilişkin yarattığı tabloda kaçınılmaz olarak Küçük Asya politikasını hâkim faaliyetlerinin bir parçası biçiminde değerlendirerek asıl alanını avucunun içinde tutmayı arzulamıştır.

Sonuç

Türk Milletinin Başkomutanının liderliğinde Sakarya ve Ankara arasında "sathı müdafaa" yapmasıyla elde ettiği zafer Ankara Hükûmeti'nin özgüvenini artırarak diplomasi alanında elini güçlendirmiştir. Ankara hedefiyle yola çıkan Yunanistan'ın bu hülyası ise geri tepmiştir. İngiliz istihbarat raporlarından da anlaşılacağı üzere Yunanistan'ın içinde bulunduğu zor durum onun büsbütün çökme ihtimalini ortaya çıkarabileceği gibi askeri zaferin sağladığı moralle birlikte inisiyatifi ele alan Mustafa Kemal'in Musul'u dahi tehdit edebileceği öngörülmüştür. İngiltere, her iki durumu da Yakın Doğu'daki çıkarları açısından kaygıyla değerlendirmiştir. İngiliz Kabinesi, bir taraftan Yunanistan'ın Anadolu'da bir felakete uğramasını engellemek, bir taraftan da Musul gibi stratejik bir bölgeyi Türk tehdidine karşı savunmak amacıyla Türk-Yunan savaşına son verilmesinden yana tavır sergilemiştir. Böylece İngiliz Kabinesi, Sevr Antlaşması şartlarının yumuşatılarak taraflara yeniden bir teklifte bulunulmasını değerlendirmeye almış ve bu kapsamda sekiz maddede görüşlerini belirlemiştir.

Ankara Hükûmeti ise Şark sınırını belirleyen Sovyet Rusya ile imzaladığı antlaşmadan başka Sakarya zaferinin etkisiyle Fransa ile Türk-Fransız Anlaşması'nı imzalamıştır. Böylece Ankara Hükûmeti Müttefik Cephe'de bir gedik açmayı başarmış ve güney bölgesine sahip olmuştur. Fransa'nın Ankara Hükûmeti'yle bir anlaşma imzalamasının ardından İtalya'nın da aynı yolu tutacağını düşünen İngiltere, özellikle tebaası Hint Müslümanlarının önünde Türkiye'nin tek düşmanı olarak görüleceğinin farkındalığıyla bir dış siyaset izleyerek, Şark Sulhu söylemlerini öne çıkarmıştır. Fransa'nın imzaladığı anlaşmadan rahatsız olan İngiltere bir müddet karşılıklı notalar

etrafında sert rüzgârların esmesine neden olsa da Müttefikleri arasında sağlayacağı iş birliği ile Şark'ta sulhun sağlanabileceğinin bilincinde hareket etmiştir. Türk-Fransız Anlaşması'nın maddelerini Yunan Başbakanı Gounaris'in Londra ziyareti esnasında öğrenen İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon, Türk-Yunan anlaşmazlığına çözüm bulunmasının karşılığı olan "Şark Sulhu" için harekete geçmiştir. Bu açıdan Ankara Anlaşması sadece Türk-Fransız mücadelesinin sona erdirmekle kalmamış aynı zamanda Sakarya Savaşı ertesinde yeni bir döneme giren Türk-Yunan ilişkilerini de şüphesiz derinden etkilemiştir. İngiliz çıkarları etrafında Şark Sulhu'nu sağlamak için harekete geçen Lord Curzon, İtilaf Devletleri temsilcileri arasında ön bir konferans toplanması için ilk adımı atmıştır. Yunanistan da Müttefik Devletlerin arabuluculuğunu kabul etmiştir. Yunan çıkarları bakımından İngiltere'nin daha faydalı olacağını belirten Lord Curzon, gerçekleşecek görüşmelerin başarıyla sonuçlanması için anlaşma imzalanana kadar Yunan ordusunun Anadolu'da muhafaza edilmesi gerektiği konusunda diğer bakanlarla aynı fikirde hareket etmiştir. İngiliz Kabinesi'nin ortak kararına göre, Yunan ordusunun Anadolu'da tutulması İngiltere'nin elini güçlendirecek, böylece İngiltere, Yunanistan'ın işgal ettiği bölgeler üzerinden Ankara'yla müzakerelerde bir koz sağlayabilecekti. Kendi çıkarları etrafında Yunanistan'a desteğini sürdüren İngiltere, Mustafa Kemal'le diplomatik ilişki kurulup kurulmamasına yönelik fikirleri de değerlendirmiştir. İngiliz Yüksek Komiseri Sir H. Rumbold'un Ankara Hükûmeti'yle temasa geçilmesi durumunda Şark Sulhu Konferansını kabul etmek üzere mezkûr hükûmetin Anadolu ve Trakya'nın boşaltılmasında ısrarcı bulunacağını bildirmesi üzerine İngiliz Hükûmeti'nin hem Yunanistan'ın hem de kendi çıkarlarını gözeterek bu fikirden uzaklaştığı anlaşılmaktadır. Böyle bir durumda Sevr Antlaşması üzerinde yapılacak değişiklerin gerçekleşmeyeceğini düşünen İngiltere, ortaklarıyla kendi kurduğu diplomasi masası etrafında Şark Sulhu'nu müzakere etmeyi yeğlemiştir. Üstelik Misakımillî maddelerini ilk kez tercüme ettiren Lord Curzon, Ankara Hükûmeti'nin milli gayeler etrafında bağımsızlık yolunda nasıl ilerlediğini bilmesine rağmen; Yunanistan'ın Anadolu'daki fedakârlıklarını göz önünde tutarak bir konferans hazırlığı içerisine girmiştir. Ankara Hükûmeti ise "cenkçi değil sulhperver" olduğunu bizzat Mustafa Kemal'in ağzından açıklamasına rağmen, Sevr Antlaşması'nın yumuşatılmış maddelerini kabul edecek pozisyonda da değildir. Böyle bir gelişme başlı başına milli varlık mücadelesine aykırılıktır.

Sonuç itibariyle Sakarya Savaşı'ndan sonra geçen üç dört aylık periyotta Şark Sulhu ifadeleri hep söylemde kalmış, İngiliz Kabinesi'nde Ocak 1922'de toplanacağı söylenen Müttefik Dışişleri Bakanları Konferansı da ancak Mart 1922'de gerçekleşmiştir. Anlaşılacağı üzere Müttefik Cephe'nin başını çeken İngiltere böyle davranarak hem Sakarya zaferinin etkisini silmeye çalışmış hem Müttefik Cephe'yi bir arada tutmuş hem de Anadolu'daki çıkmaz durumun devam etmesini sağlayarak Türk ordusunun mukavemet gücünü kırmak istemiştir. Ancak neticede İngiltere, Yunanistan'ın 1922 Başkomutanlık Meydan Muharebesi'nde bozguna uğramasını engelleyememiştir. Müttefikler, barış söylemleriyle istikrarsız durumu idare etmeye çalışsa da Yunanistan'ın Anadolu'dan çekilme gibi bir düşüncesi hiç olmamış ve bunu sadece Türk ordusunun taarruz eylemi gerçekleştirmiştir.

Extended Abstract

The Ottoman Empire, which was defeated in the First World War, signed the "Armistice of Mudros on 30 October 1918". Afterwards, Urfa, Antep, Maraş, Adana and Osmaniye in the southern region were occupied first by the British and then by the French, who replaced their ally. This change that took place in the occupied zone was in line with the interests of the Allies. Thus, England ensured the road safety of its colony "India" and had the opportunity to reach the "rich oil fields of the Mesopotamia (Iraq)" region. On the other hand, France wanted to administer the Syrian Mandate and Çukurova (Cilicia) region together. The most important reason for this is that "Çukurova" is the only transit route from Anatolia and Europe to Syria. Another reason why this region is valuable for France is that besides its fertile lands, it has a railway-connected Mersin port.

Instead of the expression "Çukurova", France focused on the concept of "Cilicia", which is a variable concept and the historical name of the region (including the province of Adana and the sanjak of Maraş, which includes Antep). The reason why France preferred the expression "Cilicia" is that it is an ambiguous expression with no clear boundaries. The French chose Armenians as their allies to realize their interests in the region in a short time. However, it soon became clear that Cilicia, which was occupied by the French and the Armenians supported by them, would not be allowed to be separate from the homeland in any way. This situation was most clearly understood by the resistance of the local people against the occupation. Thanks to the "National Forces (Kuvayımilliye) established as a result of the rightful reaction of the Turkish people, France gave up the idea of establishing a mandate administration in the Cilicia region. France wanted to make an agreement with the Ankara Government, and as a result, "The Treaty of Ankara" was signed by the parties.

The most important reason for France to sign the Ankara Agreement is that the Greek army lost the "Battle of the Sakarya". In addition, this agreement, which was signed, opened a breach in the Allied front; and England, who was disturbed by the situation, took action to ensure peace in the Orient. Instead of meeting directly with the Ankara Government within the scope of British interests, he sent a note to his Allies. With this note, England took the step towards establishing peace in Anatolia. Foreign Minister "Lord Curzon" thought that by restoring peace in the Near East, his country's interests could be protected in Mesopotamia. With this step, Curzon highlighted that the mobilizations in his colonies (India, Egypt, Palestine) would come to an end. With this approach, Lord Curzon wanted the British to follow a policy on the Straits in line with his policy and interests in the Black Sea. Britain, which wanted to protect its interests in the Middle and Near East, also acted within the framework of its commercial concerns, thinking that a Turkey where it could invest, would bring benefits for itself in Asia Minor. In this context, England began to voice the discourse of peace in the Orient. However, England considered keeping the Greeks in Anatolia as a trump card for the negotiations to be started for the establishment of peace to result in a positive outcome in line with its own interests. In this context, England wanted to contribute and support the general peace by reinterpreting the articles of the "Treaty of

Sevres". Thus, England planned to negotiate the Peace of the East with its allies around the diplomacy table it established. "The Ankara Government", which was the addressee of the "Eastern Peace", which was opened by the Allies, did not completely turn its back on diplomacy initiatives and took a stance in favor of peace. However, this attitude of the Ankara Government did not mean that it would accept the articles about "İzmir, Doğu Trakya (Eastern Thrace), Cilicia, the Straits and Minority Rights", which dealt a blow to its national existence and independence. Britain wanted to protect its own commercial and political interests by keeping the Greek forces in Anatolia in the Oriental Peace initiative that it took through its allies. Britain has also shaped the items it highlights in this context. By doing this, England wanted to keep the Allied front alive, on the one hand, and wanted to prolong the situation in Anatolia, on the other hand. England also brought peace discourses to the attention of the public to erase and discredit the moral enthusiasm of the Ankara Government, which was gaining strength in Anatolia, with the Battle of Sakarya. Neither the Allied nor the Greek interests were taken into consideration in voicing such discourses. In these discourses, only the British interests were considered, the aim of ensuring the national existence and integrity of the Ankara Government was completely ignored, so the Peace of the East remained in words.

Kaynakça

A. Arşiv Belgeleri

1. UK Cabinet Papers (İngiltere Kabine Belgeleri);

Cabinet Conclusions 1919 to 1922: Conclusions Of Meetings Of The Cabinet CC 74 (21)-93 (21), 1921 7 Sep-16 Dec; CAB 23/27, Vol. IX.

B. Resmi Yayınlar

1. Records of the House of Commons (Avam Kamarası Zabıtları);

HC (House of Commons) Deb (Debate) 10 November 1921 (The Full Date) vol (volume) 148 cc (Column) 743-8.

2. Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıtları;

TBMM Gizli Celse Zabıtları, 1. Dönem, 2. Cilt, 126. Birleşim, 2. Celse, 12 Aralık 1921.

TBMM Zabıt Ceridesi, 1. Dönem, 12. Cilt, 79. Birleşim, 5. Celse, 19 Eylül 1921.

3. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı;

T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı (2003). Yayın Nu: 62. *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916-1922).*

C. Süreli Yayınlar;

Hâkimiyet-i Milliye. (1921, 23 Eylül). No: 301.
Hâkimiyet-i Milliye. (1921, 26 Ekim 1921). No: 334.
Hâkimiyet-i Milliye. (1921, 4 Kasım). No: 343.
Hâkimiyet-i Milliye. (1921, 6 Kasım). No: 345.
Hâkimiyet-i Milliye. (1921, 18 Kasım). No: 356.
Hâkimiyet-i Milliye. (1921, 28 Kasım). No: 364.
Hâkimiyet-i Milliye. (1921, 30 Kasım). No: 366.
Hâkimiyet-i Milliye. (1921, 1 Aralık). No: 367.
Hâkimiyet-i Milliye. (1921, 8 Aralık). No: 373.
Hâkimiyet-i Milliye. (1921, 14 Aralık). No: 378.
Hâkimiyet-i Milliye. (1921, 18 Aralık). No: 381.
Hâkimiyet-i Milliye. (1921, 19 Aralık). No: 382.
Hâkimiyet-i Milliye. (1921, 20 Aralık). No: 383.

D. Süreli Yayın Makaleleri;

Edirne Mebusu Mehmet Şeref. (1921, 12 Aralık). Ve Nihayet Efendiler, Trakya'da Her Şey Türküm Diye Bağırıyor. *Hâkimiyet-i Milliye*. No: 376.

Sulh ve Harp. (1921, 22 Eylül). *Hâkimiyet-i Milliye*. No: 300.

Türk-Fransız İtilafı. (1921, 30 Ekim). *Hâkimiyet-i Milliye*. No: 338.

Türkiye, Şark ve Garp. (1921, 2 Kasım). *Hâkimiyet-i Milliye*. No: 341.

Harp mi Sulh mu? (1921, 16 Aralık). *Hâkimiyet-i Milliye*. No: 380.

E. Tetkik Eserler;

Atatürk, M. K. (2006). *Nutuk 1919-1927*. (Z. Korkmaz, haz.). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Başkan, Ö. F. (2020). Millî Mücadele yıllarında İngiliz ve Fransızların işgal ettikleri güney bölgesinde haberleşmeye yönelik sansür uygulamaları. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. S. 101, 1-28. doi: 10.33419/aamd.732710.

Bayur, Y. H. (1995). *Türkiye Devletinin dış siyasası*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Öztoprak, İ. (1998). II. İnönü Savaşı sonrasında iç siyasi durum ve Ankara'da hükûmet değişikliği. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. XIV(42), 1082-1097. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1695564. Erişim Tarihi: 10.09.2021.

Selek, S. (1965). *Anadolu ihtilali*. C.II, İstanbul: İstanbul Matbaası Yayınları.

SonyeL, Salâhi R. (1994). İngiliz Yüksek Komiseri Sir Horace Rumbold'un Türk ulusal akımına karşı tutumu (1920-1923). *Belleten*. LVIII (221), 159-184. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1714559. Erişim Tarihi: 10.09.2021.

Sonyel, Salâhi R. (1991). *Türk Kurtuluş Savaşı ve dış politika*. C. II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Soysal, İ. (2000). *Türkiye'nin siyasal antlaşmaları (1920 – 1945)*. Cilt I. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Şimşir, B. N. (1972). *İngiliz belgeleriyle Sakarya'dan İzmir'e (1921-1922)*. Milliyet Yayınları.

F. Tezler

Ediz, İ. (2011). Batı Anadolu'da Yunan işgali (1919-1922) (Doktora Tezi). Erişim adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp.